

לקורות הגזרות על ישראל.

ספר

צוק העתים

(האמתי)

הלא זהו מזכרת הצרות וצוק העתים אשר עברו עלינו שנה על שנה שנת ת"ח ות"ט לפ"ק על שני זנבות האודים העשנים בחרבות שנונים, לולי י"י הותיר לנו שריד כמעט כלנו אבדנו, חלילה. בכן למען לא תשכח לדור אחרון קם אחד מיוחד בעדרו ויעורר קינתו על אלפים חלל אשר לא היתה נפשו לשלל, והמחבר הלא הוא האלוף התורני המרומם מוהר"ר

מאיר יצ"ו בהמנוח מוהר"ר שמואל ז"ל איש שעברשין.

שנת אבינו מלכנו תהא דשעה הזאת שעת רחמים ועת רצון לפניך לפ"ק.
דפוס קראקא שנת ת"י.

עתה יצא לאור היום פעם שניה בתקון והגהה ובהערות והארות שונות ובתוספת

„מזמור שיר ליום השבת“

מאת הרב המחבר הנ"ל עם העתקה אשכנזית מאת ר' גימפל סג"ל ז"ל
(בקינמרים מיוחד)

על ידי

ח"י בר' יצחק אליהו לבית גורלאנדר.

תנו רבנן: מי כתב מגלת תענית? אמרו: חנינה בן
חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות. אמר ר'
שמעון בן גמליאל: אף אנו מחבבין את הצרות.
אבל מה נעשה? שאם באנו לכתוב אין אנו
מספיקין!

(שבת י"ג ע"ב).

מי הוא המַתְבָּר ?

(במקום הקדמה).

אמר ח' י' ג': בין הספרים היותר יקרים ומועילים, אשר היו עד עתה למקורים נאמנים לכל סופרי דורנו, שחקרו ודרשו וכתבו עלי-דבר הגזרות על ישראל בימי ת"ה ות"ט, הוא בליספק הספר צוק העתים, מעשה ידי אחד מאנשי הזמן ההוא, אשר ראה עני עמו בשבט עברתו. אבל השאלה הנמרצה אשר רבים וכן שלמים נבוכו בפתרונה היא: מי הוא המחבר של הספר היקר הזה? מי אביו קנהו ומי עשהו ויכוננהו? הן על שערי הספר צו"ה (וויניציא, שנת קד"ש הוא — תט"ז) המתהלך היום בארץ והנמצא בידי רבי החוקרים הדורשים — רשום באותיות מזהירות שם המחבר ר' יהושע ב"ר מלכוב⁽¹⁾; אבל רושמי הרשומות עוד מביאים בחבוריהם את הספר צו"ה (קראקא, שנת ת"ה השעה הזאת — ת"י) שהבר ר' מאיר ב"ר שמואל משעברשין⁽²⁾; איזה מהם מעירים⁽³⁾ כי חבורו של ר' מאיר השעברשני הזה נדפס פעמים (ת"י ותט"ז), ואיזה מהם שעריו בנפשו כי שני ספרים דומים בשמותיהם משני מחברים שונים למיניהם ישנם במציאות⁽⁴⁾.

סוף דבר, מכונה גדולה השתוררה בין חוקרינו ע"ד הספר המדבר בו — ואין פותר! ראש קוראי הדורות, ההכם גראטין, הודה ולא בוש כי אין בידו להחליט⁽⁵⁾ מי הוא המחבר האמיתי: ר' יהושע מלכוב או ר' מאיר משעברשין, ובעל המורים האלה גם הוא יצא לערער על הח' פירסט לבני-יעקב ז"ל ודבריו צריכים תקון והגהה⁽⁶⁾.

לכן, לרגל מלאכתי ברבר קורות הגזרות, והמקורים הנוגעים להם, לא נחתי ולא שקטתי עד כי עלתה בידי לפתור את השאלה הנזכרת על צד היו"ט. הן בן-משק בית ספרותנו ההכם ר' משה שטיינשניידער היה כמעט הראשון

(1) עין ד"מ כנשימה המודעס "קהלת דוד", חוט 1695 וברשימות אחרות.

(2) סדר הדורות (הגלגל חדש), ח"ג דף 87, רשימה "בית הספר" שהויל הח' לאעסט

דף 126 וכדומה.

(3) Furst Bibl. Jud. B, II 34 III, 263, חוט הספרים להכ"י ב"י דף 508

(קראקא ח"י, חמ"ד חט"ז) ועוד אחרים.

(4) כאשר הודיעוני סופרים רבים במכתביהם הפרטיים אלי.

(5) וז"ל: דיא פאעטיזירינדע שילדערונג צו"ה, מאן ווייס ניכט, ווער דער פערפאסער וואר, אב ר' מאיר בן שמואל אויס Scobeein (זאלל קראקא 1650 ערשיינען זיין). אדער ר' יהושע אויס Lemberg נעדרוקט ווענעדיג 1656.

(6) עין קונפסטי האל' דף 9 סימן ב'.

אשר השכיל להפריד בין הדברים, ר"ל בין צו"ה (האמתי) לר' מאיר ב"ר שמואל ובין צו"ה (המזויף) לר' יהושע ב"ר דוד, וינל את קלון האחרון הזה, כקלון האיש הנמצא במהתרת, לפני עיני כל הקוראים, וכן העיר את אזני ע"ד הענין הזה במכתבו הפרטי אלי¹) — ימים רבים הפשתי חפש מחפש את הספר האמתי, פניתי אל גדולי החוקרים בזמננו, שאלתי ובקשתי משגיחים רבים הממונים על אוצרות הספרים בהו"ל — ולשוא עמלי, באשר הזון הספר איננו נפרץ וככתב יד ממש יחשב, אך סוף סוף עלתה בידי להסיע מתהום ים השכחה את האבן היקרה הזאת וע"י המעתיק הנבון הר"י שפירא (בלאנדאן) השגתי העתקה נאמנה מעצם הספר הנמצא בשלמות בעיר אפספורד. כמציא שלל שמחתי על המציאה היקרה הזאת. אולם מה נבהלתי והשתוממתי בראות עיני מישרים את הזיוף הגלוי אשר כוננו ידי האיש הלבובי בשומו אל פליו את פרי עמלו של סופר אחר בלי להזכיר את שם בעלו; דמיונו, לאיש המתעמק בטלית שאינה שלו והכלם לא ידע להרים קולו בראש הומיות לאמר: אני מצאתיה, אני מצאתיה — כלה שלי!

וכיצד עשה ר' יהושע את זיופו? הסכת ושמע, קורא נבון, ותתפלא גם אתה! הר' מאיר בר' שמואל, שהיה כנראה איש נכבד בעדותו ומושך בעט סופר מהיר, התגורר בימי המבוכות של שנות ת"ה ות"ט בעיר הקטנה שעברשין²), ובעתות המצור עליה עזב את פניה וילך לו גאליציא ויבא עירה קראקא ובה הוציאו לאור את ספרו צוק העתים, הכתוב על טהרת הלשון, במליצה הרווית, והכולל ספור פרטי ע"ד הגזרות והרדיפות והצרות שעברו אז על ישראל; הספר יהלק והיה לשלשה ראשים: הראש הא' מסודר עפ"י מאמרים חרוזים נפרדים אשר המאמר הראשון מהם כולל שם המחבר ושם עירו: מאיר משעברשין וכל יתר המאמרים (עם הראשון בכלל), יכלכלו בראשי תיבותיהם את שם המחבר ושם אביו: מאיר בן מהור"ר שמואל, בתוספת הדברים האלה: זכר צדיק לברכה חזק ואמץ בתורה ובמעשים טובים אמן ואמן; הראש השני מסודר גם כן כנ"ל עפ"י סדר הא"ב מהתל ועד כלה; והראש השלישי — הוא המשך הספור כדרך כל הספורים הכתובים במליצה הרווית.

ויהי כעבור שש שנים אחרי צאת הספר היקר הזה לאור היום (קראקא ת"י) ויבוא האיש יהושע מלבוב ויתנכל להעתיקו מישן לחרש, מהנדפס לכתב-יד, אות באות ומלה במלה, וישם על העתקתו נוספות בתור הקדמה, אשר בה הרהיב עז בנפשו לשקר כדברים האלה: "לכן נעיתי את חצני (?) ושמתו

¹) עיין קונטרסי הנ' בסוף, דף 34, הערה ט'.

²) ע"ד כעלי חספות ולנשי מוסת אשר היו זה לפני, עיין בהמאמר היקר, להל' ישע"ר" מלח החכם המזכר המודע ר' יעקב ריישמאן (הוצר הספרות שנה ח'). — וס העיר יכתב נעמים בהמונות שונות כאלה: Scebrzecin, „Szczebrzescin" u. Szebrszyn.

קטת הסופר (?) במתני ורשמתי (?) את כל התלאות וכו' וחברתי (?) חבור מגלה הואת וכו' וכל אשר ננעה יראת אלהים בלבו אל ידע לבבו ואל יהום על הפרומות ויקנה מגלה זאת וכו'; וכמעיר לעור מצא לו עורב למינהו, הלא הוא המחוקק אשר כֵּד זומם! הוסיף משלו: „והנה איש לבוש מדע וחכמה וכו' האלוף מהור"ר יהושע וכו' והנה בידו מגלה עפה קראתי (?) (!) שם המגלה צוק העתים וכו'". וכאיש מזמה אשר הפצו לעור עיני הרואים, הערים ר' יהושע לשנות שם המחבר האמתי ר' מאיר באופן כזה: במקום הכאמר האי שם מאמר אחר הכולל את שמו ואת ראשי התבות ביתר המאמרים ההליף במלות אחרות הדרושות למקרא שמו ושם אביו יהושע בן הנאון מהור"ר דוד זכר צדיק לברכה חזק ואמץ בתורה ובמעשים טובים אמן ואמן. כמו שעשה המחבר האמתי — יוצא העגל הזה⁽²⁾. בסוף הקונטרס הזה ימצא הקורא את השער וההקדמות וראשי המאמרים של הספר המזויף — וידע ויבין את אשר לפניו עיי"ש.

והנה למית רוחנו, אין בידנו שום ידיעות ע"ד תולדות חייו של המחבר הנכבד ר' מאיר ב"ר שמואל ז"ל; מי הוא ואיזה הוא? מתי ואיה נולד ונפטר? וגם החכם ר' יעקב רייפמאן בן-עירו לא פתר לנו את שאלותינו ואף הספר לא ראתה עינו; ומיתר ספריו נודע לנו אך „המומור ליום השבת", שיר בלשון ארמית — כעין אקדמות מלין — לזמר בהכנסת כלה (נרפס בוויניציא בשנת שצ"ט), אשר מצד יקרותו וגעם נאמו. נעתק אה"כ ללשון יהודית ע"י ר' גימפל מוויען. (נרפס באמ"ר, שנת ת"ד) ואני מצאתי נכון להופיע גם עליו נהרה שנית ולהדפיסו בקונטרס מיוחד בתורת מנהל לכל קוראי הספר הזה לכבוד מחברו העלוב, מנוחתו עדין.

ודע, קורא נכון, כי הספר יצא מדפוס הראשון (קראקא ת"י) מלא שגיאות וטעויות, ויתרון רב להדפוס השני (וויניציא תמ"ז) על הראשון, וברב עמל ויגיעה עלתה בידי לתקן את המעות, ואולי באיזה מקומות לא קלעתי אל המטרה גם אני; ולבאור הערים והכפרים והשמות הפרטיים והענינים הסתומים הוספתי בסוף הערות והארות שונות, נהוצות ומועילות, כאשר תהוינה עיניך מישרים.

ואני תפלה: — כשם שזכיתי לנפות את הרבים בהקונטרס היקר הזה, בן יצני אלהים להוציא לאור היום את יתר הקונטרסים והחבורים והמאמרים

(1) ויש ג"כ לשער כי המחוקק הוא המדפיס, לא ראה בעיניו את הספר הנדפס בקראקא ולא ידע את מציאותו, והאורח ההגון הערים גם אזהר ולא להיס סתומים.

(2) המזיף לא חש בעצמו את זיופו, נאמר שכן לשנות גם שם ניסו ושם אחיו של המחבר האמתי. — הלא הם המחבר ר' צבי והמסיד ר' דוד (עיי' פנים הספר). וכזה נחשפו אולי על פניו ונראה קלנו! — כנראה רוח הספרות הולכתהו שולל וישכח אל מחוללי. —

והזכרונות הנוגעים לקורות הגורות על ישראל⁽¹⁾, ואבינו שבשמים יצילנו וישמרנו מגזרות רעות, ומשעות רעות המתרגשות לבוא לעולם, אמן! —*)

אדעסא, ר"ה אייר תרמ"ט לפ"ק.

ח"י גורלאנד.

(1) כבר הוכנו לדפוס ובקרב הימים — אם ירצה השם — יצאו לאור העולם עוד שני קונפסוס:

א) הקונפסוס החמישי — אבני מלואים — הכולל ס' טעם היון" (הוצאה שניה) והרבה ענינים ישנים אף חדשים, כמו קניות, סליחות, ניונים וזכרונות והגדות ע"ד הגזרות בשנת ה'ח וט"ט.

ב) הקונפסוס הששי — הזון נהום — הכולל חספת המון הערות וגוספות ולקופים על חדות הגזרות על ישראל, מאת הרב החכם ד"ר ר' נחום ברילל נ"י (בפר. ח"מ), ומאת מבקרים אחרים.

ואת הקונפסוס "מזמור שיר ליום השבת" יקבל כל אחד ואחד מקוראי הספר הזה למנחת זכרון מאתי המו"ל.

*) לסוף חגלה את חזק, קורא נכון כי הספר "זק העתים", מפעם יקרה-והועלהו לקורות הגזרות בימי חמיל, מחורגס בקצור דברים גם לשפת רוססית ע"י ה"ר משה בערלין ז"ל, ונדפס במאסף הנודע בשם: *Tschtenia w Obtschestwie istorii i drevnostei. Moskwa 1859.*

צוק העתים.

מורי אלופי יקירי רבותי, מגיני שבט ערותי, בני רחמנים שמעו יללת נגינותי, שמעו ישראל אחי ואחיותי, אשר קראני בארץ מגורתי, הביטו וראו את אותותי, ושפכו שיהי ודברי שפתי, לפני אלהי ואלהי אבותי.

אספו בני יעקב כלכם, ושמעו את דברי עבדכם, והטו נא אוזיכם, למען ידעו בניכם ובנותיכם, וספרו לדור הבא אהריכם, וידעו גם בניכם, הקורות אשר מצא אתכם, וקרעו לבבכם אל בגדיכם.

יהירים אַזורים בני אבורים, כאשר היו מדור דורים, בפה רק המה מדברים, נראים כאוהבים אהבת נעורים, ודברי פיהם נראים ישרים, וכליותם לשפוך דמים במסתרים, ולהפוך ערים כמהפכת זרים, ולנהול נחלת בלי מצרים. ראו מעשה עם עמורה, י... וקדר בעלי זמורה, במות המלך (1) וולידסלאב (1) מהרה, לפני מלך מלך (2) קזמירוס (2) יר"ה, בשנת תא"ו ה'ת"ל ליצירה, נתחבר י... וקדר בחבורה, בעלי מלחמה קולעים אל השערה, אנשי מדות בעלי גבורה.

בקשת והצים וכלי מלחמה, נתאספו ביד רמה, הם וכפריים עובדי אדמה, וגם קדר בן האמה, וחמילעצקי (3) שר המלחמה, להרוג את כל נשמה, והנקבות להחיות להם לבלומה, להקניט תולה (3) ארץ על בלימה.

נבהלו אלופי אדום ונחרדו, כשמעם כי כלם נחרדו, ובאדונייהם שרי אדום בגדו, אז פאטאצקי (4) ושריו (4) נתועדו, איש מאהיו לא נפרדו, רגליהם וקרסוליהם לא נמעדו, וכלי מלחמתם הגרו וצמדו, מהנה מול מהנה עמדו.

מתי מספר בצבאיו נמצא, כנגדם כמלוא קומצא, אמר לשריו הבו עצה, פן נהיה בקמינו לשמצה, אם נצא לקראתם החוצה, וגבר י... רב הנוצה, נפול עליהם פתאם במרוצה, והשיבו משכנו אהריך נרוצה.

דשונאים שלחו מרגלים בתחבולותם, ויאמר מי יתיצב לעומתם, ובפרט אדום מעט בצבאותם, בואו אתי פתאם למחנותם, וילכו אתם בקשתותם וחרבותם, ויאמרו אולי נוכל להכותם, ולא ידעו להבין הכמתם, כי זאת היתה ערמתם.

וילכו ויבאו למהנה י... בכלי מלחמתם הם מזוינים, וגם המה היו סוכנים, בחצי גבורים ובהרבות שנונים, וגם קדרים כרב אונים, י... לאחור וקדר מלפנים, ויירך לבב פאטאצקי והסגנים, מפני זנבות האורים העשנים.

ראו מהנה אדום והשרים, המן י... ומחנה קדרים, רצו להמלט דרך

(1) נדפס וולירסלאב.

(2) נדפס קזמירסירה.

(3) נדפס הורה.

(4) נדפס ושרי.

יערים, ושם נפלו מהם המרים, ויצעקו בקולות משונים ומרים, אסרו אותנו לבית האסורים, אל תשכבו⁽¹⁾ דמינו כפרים, תמות נפשנו מות ישרים.

רפו⁽²⁾ ירי פחות וסגנים, ומסרו עצמן ליד הזרונים, ומשלו עבדים על אדונים, ויסרום ביסורים קשים ומשונים, וכך היו בתוכם דנים, י . . יקה מטלטלין וקנינים, ומרגליות ואבני יקר ומטמונים, וקרד שבוים⁽³⁾ בלי מנינים.

שמעו היהודים אלה הדברים, מחוץ לשכלה החרב ובהדרים, נתאספו שלשה עשר ערים, אנשים השוכים זקנים ונערים, טף ונשים בלולות ובהורים, חתנים וכלות בלי מספרים, רבנים הזנים וסופרי ספרים, לנעמרוב ומולטשין⁽⁵⁾ ערי הנברים.

מיד באו השודדים, קאזקים⁽⁶⁾ וכפריים נתהברו לגדודים, בעצה אחת ובדברים אחרים, להרוג את כל היהודים, וינוסו למבצר יראים ופחדים, וישלחו י . . אל היהודים, בערמה כאשר הם מלומדים, לכו לבתיכם ונגמול עמכם חסדים.

יהי כאשר באו לבתיהם, מיר באו השונאים אהריהם, ויקחו מהם כל מהמדיהם, ואת כל מהמר אוצרותיהם, אשר מצאו בכל הרריהם, ותחת קרקע כל מטמוניהם, וימלאו את כל כליהם, ויצאו ויבאו אחרים תחתיהם.

אמרו היהודים תנו לנו, למה נגרע אנהנו מאהינו, אשר יצאו והלכו לפנינו, והשיבו כבר לקחו מאתנו, את אשר אספנו מימינו, ולא הניחו בלתי נזויתנו, ערומים מכל רק בכנתותינו, כאשר עיניכם רואות אותנו.

לא נתנו מקום לזעקתם, ולא שמעו⁽⁴⁾ לדברי תהנתם, ושאלו אותם באפם ובחמתם, איה איפה פתוהי⁽⁵⁾ הותם, ויענום בענוים גדולים באכזריותם, ויפשישי מהם את עורותם, ויסרום ביסורים עד מותם, תבוא לפני ה' רעתם⁽⁶⁾.

זקנים וסופרים עם תלמידיהם, אנשי מעשה רבנים והזניהם, כלם נפלו ביד אויביהם, ופששו לטבה את צואריהם, ונהרגו על קדושת אלהיהם, וכן נהרגו בניהם ובנותיהם, מסרו למות את נפשותיהם, למה יאמרו איה אלהיהם.

כל זאת הנשואים ראו, קל היש מהעיר יצאו, ויבואו בתוך המים ונחבאו, מיר י . . אחריהם באו, כאשר יראה הנשר דאו, קפצו שארית ישראל ונטבעו, מתו במים ולא יצאו, כשש מאות הרוגים שם ימצאו.

ריבה אחת⁽⁷⁾ בערי ערדים, נשבה לרץ איש הבינים, בקשה מאת שיקדשנה בצהרים, בעבר הנהר במחולת מהנים, ע"י כומר הרובץ בין המשפטים, כאשר הוליכה בגשר במצלתיים, קפצה ונטבעה כעפרת במים, שלא יחלל בה שם שמים.

(1) נדפס אל תשפכונו.

(2) נדפס ריפו.

(3) נדפס שבי.

(4) נדפס ולא שמע.

(5) נדפס: פתוה הותם.

(6) עיין בפעל השני בסוף הספר ותבין את אשר לפיך.

צדיקים נהרנו כשלשת אלפים, הסידים קרושים כמלאכים ושרפים, אנשי חסד קצינים ואלופים, בטרם מיתתם הושלכו עטופים, בראש כל הוצות ערומים ויחפים, שופם השמש הישאר שזפים, מרעב וצמא ופצעים עפים, במיתה המורה המה נגפים.

דרש רצען אחר רשע ושואל, הנמצא בחיים קדוש ישראל, הגאון מורנו הרב ר' יחיאל⁽⁸⁾, בהגאון מהור"ר אליעזר גולת אריאל, להרגו במיתות המורות הואל, ובכסף וזהב לא ינאל, וימצאהו רצען רשע המגאל, כי באמני כחו התפעל.

י...⁽¹⁾ הבהו במכות אכזריות, במקלו כבחרב שני פיפיות, ויאמר אליו תנה ממטוניות, והשיבו הרב שנשאר בעניות, ויכהו עד שלא נכר לבריות, ויתחנן הרב הייד⁽²⁾ בבכיות, שיהרגנו בקברות, ולשכב שם ולהיות, עד ידן מלא גזיות.

קם הרצען ימשו הרשע, ויאמר אל אבן הראשה, ברצוי כסף אמלא הבקשה, ויאמר הרב בקול הלושה, הלא נדמיתי כאשה מנורשה, הוליכו לקברות עיר הקדושה, ויהרגוהו שם בהרבו הקשה, ויקוננו עליו נחלי המורשה.

לא נשמע עוד כמעשיהם, לפני האבות ענו בנתיהם, ובהיק אמותם שהטו בניהם, לפני אנשים שכבו נשותיהם, ונשים עוברות בקעו בטניהם⁽³⁾, והרפו ואמרו איה אלהיהם. יבוא ויצילם מכף אויביהם.

בעיר קבצו עוללים ויונקים, השוכים מהטא ומעון מנוקים, כהבצלת השרון שושנת העמקים, השליכים בחיים לבארות עמוקים, במר בכו ילדים העשוקים, מבארות כמה ימים צועקים, אחי תרמע עינכם כאפיקים, אולי ירהם שוכן שחקים.

רבת נשים בדת כפרו, ויתתנו לי... אשר בהרו, ויהודים רבים ברית הפרו, מצות ה' לא שמרו, על פקודי ה' עברו, ויהודים האנוסים עוד נוהרו, רק גפשמ לא מסרו, המה לברם בחיים נשארו.

כשרים לא נמלטו מהמהפכה⁽⁴⁾, וקבלו עליהם דין המהוהה, פשטו צוארם להריגה וטביחה, מעט מועד נשארו לאנחה, שנים מעיר ואחר ממשפחה, נמלטו למולטשין עיר הנרחה, ושם נפלו בעונות לשוהה, כאשר נספר ביגון ואנחה.

העיר ערו עד היסוד בה, והרגו היהודים אשר בקרבה, והכו בהם מכה רבה, וכל העיר לארכה ולרחבה, מושלכים הרוגים שנהרגו בה, בקדושת השם באהבה רבה, מאת ה' היתה הנסבה, וקבלו עליהם הדין בחבה.

חמרים כפות ידים ורגלים, חצי גופות עד המתנים, צלעות ואצבעות ובני מעים, ראשי עם קדש וברכים, אמורי קדש חזות ושוקים, מושלכים בהוצות ובפתה עינים, הרואה תרמע עינו מים, וכל השומע תצלנה אונים.

⁽¹⁾ נדפס וי... והוא"ו יתרה, כמוכן. —

⁽²⁾ ר"ת: ה' ינקוס דמו. —

⁽³⁾ חזו וכל הספר אשר לפנינו לא שנית הכנויים מפני החזו.

⁽⁴⁾ נדפס מהפכה, ומקנתי לפי החזו, וכן בדפוס חפ"י.

זדים ארורים אכזרים, נתקשרו עם בני הכפרים, אשר נתחברו עליהם בחבורים, כגבורים⁽¹⁾ יבואו אל הערים, ויבזו זהב ואבנים יקרים, בגדים ושמלות וכלים טובחרים, ואחריהם יבזו בני הכפרים, אשר ימצאו מטלטלין הנשארים. קמים יארבו בכל פנה, קרמה ימה צפונה ותיסנה, ולא ימלט מערת מי מנה, ואחר ששפלה הרב היונה, יבואו הכפריים העירה, לאחרונה, ויהרגו את כל חמונה, אדומים ולחבריל נטעה כנה, ויבזו בהמות לאין מונה.

יהי כאשר באו הי... והרגו בעיר המונים המונים, יהודים גלחים שרים ורוזנים, ואת מושלי העיר ומגנים, ושרפו בתי התפלות והתהנונים, וספרי תורות הדשים וישנים, ושאר כתבי קדש נאמנים, זרקו בטיט כמו אבנים.

אלפים י... חלף מנעלין, עטפו רגליהם בספרים וגוילין, וקשרו ברצועות של תפלין, ויהלכו בהן במדינה ובנבולין, וקצוצי התפלין השליכו לתלין, ובמפות בהן עולליהם נגללין, ומטפחות קדש וגם וילין, כולן הוציאו מקדושתן להולין.

מי מנה כל הערים, סביב נעמרב וכל הכפרים, ואשר נתבאו בשדות וביערים, ובפרשת הדרכים דרך האתרים⁽²⁾, גם במערות וראשי ההרים⁽³⁾, אשר נתבאו יהודים טהורים, בחורים ובתולות זקנים ונערים, כולם נהרגו בקדושת יוצר הרים.

צרות טולמישין אנידה ואספרה, כשש מאות בעלי נבורה, נסגרו פריצים במבצר הבצורה, ויקבצו עליהם שה פוורה, כשני אלפים קולעים לשערה, ויקבלום הפריצים ויתחברו בחבורה, ויכרתו שניהם ברית ישרה, איש אחיו יעזרו⁽⁴⁾ בעזרה. במבצר היו הפריצים גרודים, וסביבו עמדו למשמר היהודים, בקשת ובהצים בין העמודים, כאשר באו זנבות האורים, ויורו עליהם בהצים ולפידים, וינוסו הי... יראים וחרדים, וירדפו אחריהם הפריצים והיהודים, ויכו מכה רבה במורדים.

תחת מאות לרבבות באו, כאשר יראה הנשר דאו, בצעקות גדולות ומשונות קראו, לגשת אל ההומה לא מצאו, ויורו המורים ולא יצאו, ויושבו המבצר זאת ראו, ותמהו על הרבוי ונפלאו, ויחרר לבם וייראו.

יהי כאשר ארכו הימים, נתיעצו הי... עם החכמים, למה אנחנו יושבים בגשמים, נשלחה למבצר אגרת שלומים, אל השרים גבוהים ורמים, המה יהיו אתנו שלמים, ויהודים המפוזרין בין העמים, יגאלו נפשם ממות ברמים.

ראשי העם נתיעצו יחד, מה לנו ולעם אחד, עד מתי נשב בפחד, פן נרש ונכחד בכחד, מכון⁽⁵⁾ היהודים נתן לשהר, נקרא ליהודים ולא נכחד, ויקרא ליהודים אחד אחד, ויקחו כלי זינם הכל ביהר.

(1) נדקס שבגבורים.

(2) נדקס האחרים.

(3) נדקס החרים.

(4) נדקס ועזרה.

(5) נדקס טמון.

דָּבִינוּ יְהוּדִים אֶת עֲרֻמָּתָם, שׁוֹאֵת תְּהוֹלוֹת י . . . וְהִכְמַתָּם, לְבוֹשׁ מָמוֹנָם וְלִהְיוֹנָם נַפְשׁוֹתָם, נִמְנוּ וְנִמְרוּ הַיְּהוּדִים בְּעֲצָתָם, לִהְיוֹנָם בְּפִרְצִים וְלַעֲמֹד לְקִרְאָתָם, וְלִנְקוֹם בָּהֶם אֶת נִקְמָתָם, מֵאַחֵר שֶׁהִפְרוּ אֶת בְּרִיתָם, וְלִקְחוּ מֵהֶם קִשְׁתוֹתָם⁽¹⁾ וְהִרְבּוֹתָם.

תְּחִלָּה⁽²⁾ לֵאבֹ"ד הִקְהִלָּה, וְהִשִּׁיבָם בְּחִכְמָה וַיַּעֲנֵם בְּבִהְלָה, אִם תַּעֲשׂוּ בְּפִרְצִים כֹּלָה, וְגַם י . . . בְּהֵרָה וּבִשְׁפָלָה, עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ הַמֶּלֶךְ, וְנִשְׁמַע הַדָּבָר בְּפֹלִיין כֹּלָה, יַעֲמְדוּ אֲלוֹפֵי אֲדוֹם הַלֵּילָה, וַיִּהְרֹגוּ כָל אֲחֵינוּ שְׁבַגּוּלָה.

בְּשִׁרְנוּ נִמְסֹר עַל קְדוּשַׁת אֲדוֹנֵנוּ, וְנָתַן לִי . . . כָּל מַחֲמִדֵּנוּ, כֹּפֶר תַּחַת נְיֻוֹת נַפְשׁוֹתֵינוּ, אוֹלֵי יִתְמָלְאוּ רַחֲמִים עָלֵינוּ, וְעַל נִשְׁיָנוּ וּמִפְּנֵינוּ וְעוֹלָלֵינוּ, וְאִם עוֹנֵינוּ עָנּוּ בָנוּ, וְנִתְחַיֵּיב⁽³⁾ מִיָּתָה בַּעֲבוּר עוֹנוֹתֵינוּ, צוֹאֲרֵינוּ נַפְשׁוֹת וְנִקְבַּל דִּינָנוּ. מִיָּד לִנְכַסּוּ הִי . . . לִמְבַצֵּר, וַיַּעֲמְדוּ כָּלִם בַּמָּקוֹם צָר, וַיַּעֲמֹד שֵׁם הָאֲדוּמִי הָעוֹצֵר, הוּא הַדּוֹכֵס מִשְׁוֹעֲרֵי מִשְׁנֵסֵי⁽⁹⁾ הָצָר, וַיְבִיאוּ הַיְּהוּדִים רְכוּשָׁם לְהָצֵר, וַיִּתְּנוּ הֵם אֶת הָאוֹצֵר, בְּלֵב נִשְׁבֵּר כֹּבֵל יִיּוֹצֵר, וְקִרְאוּ לָהּ מִן הַמִּצֵּר.

עֲבָרִים נָתַנוּ אֶל הַמִּשְׁמֶרֶת, וַיַּעֲמְדוּ כָּלִם בְּלֵב הַמִּרְמָר, בְּקוֹל בְּכִי וּמִסְפַּד מֶרֶ, וְלִכֵּם הִרְדּוּ וְתִסַּס כְּחֶמֶר⁽⁴⁾, וְקִרְאָה זֶה אֶל זֶה וְאָמַר, מִי יוֹדֵעַ אִם מִשְׁפָּטֵנוּ נִגְמַר, אִם תִּתְקִיִּים הַבְּמַחְתֵּם וְאִם יִזְמַר.

נִשְׁבּוּ בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה, וְכִסּוּ עֵין הָאָרֶץ כְּעֻנְיִים, בְּקִשְׁתוֹת וּבַחֲרֻבוֹת וּמִקְלוֹת וּכְדִירוֹנִים, בְּדִגְלִים שֶׁהוֹרִים וּבִקְלוֹת מִשּׁוֹנִים, וַיִּפְּלוּ עַל בְּנֵי אֲמוּנִים, הַלְשִׁים וַיַּעֲשִׂים וְאֵין אוֹנִים, וַיִּהְרֹגוּ בַּיְּהוּדִים בַּחֲרֻבוֹת שְׁנוּנִים, זָקִנִים וְנַעֲרִים אֲבוֹת וּבָנִים. יְהוּדִים נָפְלוּ עַל פְּנֵיהֶם, שְׁלָא יְבִיטוּ בְּרַעוֹת וְהִרִיגַת בְּנֵיהֶם, וְהַכְּנִים צַעֲקוּ לֵה' אֱלֹהֵיהֶם, וְהֵם כִּסְרִדִּיּוֹתֵי עֲמְדוֹ עֲלֵיהֶם, וְשָׁאֲלוּ אִם יִמִּירוּ דִּתֵּיהֶם, בְּרַת יוֹנִית יִשְׁאָרוּ בְּחֵייהֶם, וְאִם לֹא יִמֹּתוּ כְּאֲבוֹתֵיהֶם, וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵי הַלֵּלִיָּהּ.

מִיָּד פָּשְׁטוּ צוֹאֲרִים לַמִּטָּה, וְאָמְרוּ יִרְצָה דַּמְנוּ כֹּזֶבָה, וְנִתְּנוּ לֹאֵל הוֹדִיָּה וּשְׁבַתָּה, וַיַּעֲמֹד רִשְׁעֵי הָאֲכֹזֵר בְּמִטָּה, וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלֶת לֵאבָתָה, הַשּׁוֹנָאִים צוּוּהוּ כִּה תִּזְכַּח וְהִרְשַׁע שְׁמָהּ וְשָׁחַק וְצוּהָ, כִּי גִדּוֹל יוֹם הַמִּטָּה.

מִכְּבָתוֹ לַמָּאוֹת עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים, בַּהוֹרִים וּבִיְהוּלוֹת בְּרַחוּבוֹת וּבִשּׁוּקִים, אֲשֶׁר בִּירָאֵת ה' מְדוּבָקִים, וְאֶלֶף וְחֲמִשָּׁה מֵאוֹת צָרִיקִים, אֲשֶׁר שָׁמְרוּ תוֹרוֹת וְחֻקִּים בְּגִזְרַת אֵל נֹזֵר וּמִקִּים, דָּמָם נִגְרַשׁ כְּמִים חֻקִּים, עַל קְדוּשַׁת יוֹצֵר אֲרָקִים [שְׁחָקִים]? וְקִצָּתָם נָפְלוּ תַּחַת הַפְּגִרִים, עֲשׂוּפִים בְּרַעֲב וְצִמָּא וּמְדוּקָרִים, רַק רוּחַ בֶּאֱפֶם נִשְׁאָרִים, וַיַּעֲבְרוּ הִי . . . בֵּין הַבִּתְרִים, וַיֹּאמְרוּ קוֹמּוּ נָא הַנּוֹתָרִים, לְכוּ נְהַעֲרִיָּה וּבִאוּ לְהִדְרִים, אֵל תִּשְׁבוּ בַּמִּבְצָר בְּמִסְתָּרִים, כִּי נִשְׂרָף הַמִּבְצָר בַּתְּבַעֲרִים.

⁽¹⁾ נִדְפַס וְשִׁתִּיהֶם.

⁽²⁾ נִדְפַס: וַיַּחַד, וְעֻנְיָנוּ כְּמוֹ "אֵל חֶדֶד כְּבוֹדִי".

⁽³⁾ נִדְפַס וְנִתְחַיֵּיב.

⁽⁴⁾ נִדָּל וְתִכַּסּ כְּבוֹמֶר (?) וְחֻקֵּיהֶם לְפִי לִכְוֹן הַגִּמְרָל: יֵין (חֶמֶד) חוּסַס אֵין כּוֹ מִשּׁוֹס גִּלּוֹי וְכִמָּה חִסְיוֹתוֹ ג' יָמִים (עֵינִן נַעֲרֹךְ עֵדֶךְ הַסֵּס). וְכִמָּלָה "חֶמֶד" בַּמָּקוֹם "יֵין" — לִכְדָּךְ סִמְרוֹ כְּמוֹכָן.

בלא כח עמדו האנשים, וילכו אתם כמה נשים, כלם יעפים ומוכים וחלושים, ויבואו העירה כאבים ואנושים, עניים אביונים רלים ורשים, והפריצים שרתו יין ענושים, בתפים ובמהולות שמהים וששים, המה אתם⁽¹⁾ ויהיו כמהרישים. יצאו י . . . ושלחו רצים, להמבצר ברברי ריבות ונצים, הוציאו לנו רכוש הפריצים, ואם אין אתם רוצים, נבואה כלנו ונעברה חלוצים, בהרבות וכידונים בקשת ובהצים, ונעשה בכם משפט הרוצים, ונרע אתכם בברקנים וקוצים.

מַעֲשִׂיכֶם וּגְמוּלָכֶם נָשִׁיב בְּרָאשִׁיכֶם, אֲשֶׁר גָּמַלְתֶּם עִם יַעֲקֹב אֲחֵיכֶם, הֵם כִּרְתוּ בְרִית עִמָּכֶם, וַיַּעֲמְדוּ עַל הַמִּשְׁמֵר כְּמוֹכֶם, וְכִמָּה פַעֲמִים הִצִּילוּ אֶתְכֶם, וְרוֹשׁ זִלְעָנָה הָיָה בְכֶם, וּמִסְרַתָּם אוֹתָם וְהִרְגָנוּם לַעֲיִנִיכֶם, כֹּאֲשֶׁר הִרְגָנוּם נִהְרוּ אֶתְכֶם. אֲדוֹנִים וְשָׂרִים עָמְדוּ כְּחוּמָה, וַיַּעֲרְכוּ אֶתְכֶם מִלְחָמָה, וְהִמָּה בָּאוּ בִיד רְמָה, בַּעַם רַב בְּקוֹל מְהוּמָה, וַיִּשְׁרְפוּ אֶת הַמִּבְצָר בַּחֲכָמָה, וַיַּעַל עֵשֶׂן הַשְּׂרָפָה הַשְּׁמִימָה, וַיַּחֲרִבוּ אֶת הַמִּבְצָר לְשִׁמְמָה, וּלְפָרִיצִים לֹא הִיָּתָה תְּקוּמָה.

מָהֵנָּה י . . . וְכָל צְבָאוֹתָם, תִּפְשׁוּ אֶת הַפָּרִיצִים וְעִדְתָם, וַיַּהֲרֹגוּ אוֹתָם בְּקִשְׁתוֹתָם וּבְחִירְבוֹתָם, הָרוּכֵס וְהַגְּבִירָה קוֹרֵם מוֹתָם, יִסְרוּ הֵי . . . אוֹתָם כְּמַפְעָלוֹתָם, וַיַּעֲנוּ לַפְּנִיָּה שְׁתֵּי בָנוֹתָם, וְאֵת הַגְּבִירָה שִׁכְּבוּ בְּזִרְמָתָם, וַיִּכְרְתוּ רֹאשׁוֹ בַּמִּגְרָה בְּאִזְרוֹתָם.

נִסְעוּ בָכָה וּבְגִבּוֹרָה, לַהֲקָהֳלָה קְרוּשָׁה בְּאֶרֶץ 10 הַבִּירָה, וּפְרִיצִים הָיוּ בְּעִיר הַבְּצוּרָה, וְגַם הַיְּהוּדִים שֶׁהָ פּוֹזְרָה, לֹא הִנִּיחוּם לְגִשַׁת הָעִירָה, וְתָהִי הָעִיר כְּעִיר נִצּוּרָה. וִי . . . הָעִיר חָתְרוּ הַתִּירָה, וְהִכְנִיּוּ אֶת עִמּוּרָה. וַיְהִי כֹאֲשֶׁר בָּאוּ לַיְלָה, וַיַּהֲרֹגוּ הָרֹג רַב בְּבַהֲלָה, וַיִּכְרְתוּ הָעַם לְמִבְצָר הַמְּהוּלָּלָה, כִּי הַמִּבְצָר הֻזְקָה וְגִדּוּלָה⁽²⁾, נִשְׁפָּךְ סָבִיבָה רִיק וְסוּלָלָה, וְהַפִּירוֹת סָבִיבוֹתֶיהָ חוֹזְרִים הַלִּילָה, וַיַּעֲמְדוּ הַגְּבִרִים מִחוּץ בַּמַּסְלָה, וּמִבְּפָנִים נָשִׁים וְכָל בְּתוּלָה.

אָרְבוּ הַמּוֹרְדִים סָבִיב לְמִבְצָר, וַיִּבְנוּ סוּלָלָה כְּנֶגֶד הַחֹצֵר, סָמוּךְ מְאֹד אֶל הַמִּצָּר, וַיַּחֲדֵד מְאֹד אֶדוּמֵי הָעוֹצֵר, וְהַיְּהוּדִים צָעֲקוּ לְקוֹנָה וַיּוֹצֵר, וַיִּלְכּוּד הַמִּבְצָר . . . הָצָר, כְּדוֹרֶךְ בְּנֵת וּכְעֲנָבִים בּוֹצֵר, כִּי מִצָּרָם לֹא יִבְצֹר.

מָה עָשׂוּ הָזֵדִים הַרְשָׁעִים, הַפָּרִיצִים הָרְגוּ בַּהֲרִיגָה פְּלָאִים, וְאָנְסוּ הַפְּרִיצוֹת יַפִּיפוֹת כְּמוֹ הַלָּאִים, וְהַמַּעֲוִבְרוֹת בִּקְעוּ כְּרִיסָן כְּמָלָאִים, וְהֻזְקְנוּ יִסְרוּ בִּיסוּרִים רָעִים, וְאֵת הַיְּהוּדִים קָלִים וְשׁוֹעִים, לְמָקוֹם אֶחָד הִמָּה מוֹבָאִים, וְהָיָה לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם תְּלוּאִים.

נִשְׂאוּ הַיְּהוּדִים עֵינֵיהֶם לְשָׁמַיִם, וַיִּתְּפַלְּלוּ בְּבָכִי לֵאלֹהִים חַיִּים, בְּקוֹל דִּמְמָה זָעִים בְּשִׁפְתֵּיהֶם, בִּקְצֵר רוּחַ וּבְרִפּוּיֹן יָדַיִם, רַק בְּכַתְנוֹת וּבְתֵי שׁוּקִים, וַיִּבְאוּ אֲכֹזֵר אַחֵר מִמֵּהֵנִים, וּפְנִיּוֹ כְּמַחְבֵּל מֵלֹא עֵינַיִם, כְּסִרְדִּיּוֹת וּמִקְלֹ אוֹזֵר בְּמַתְנִים.

* * *

⁽¹⁾ נדפוס: עתם (?)

⁽²⁾ קן נדפוס ולא שניתי מסני הכחול.

אָמור לקה המקל מתחת למדו, ויגש אליהם הוא לברו, ומחנה י . . עמד נגדו, היהודים איש על מעמדו, והתורה הטאתו בכל מאדו, ולפני ה' גלה סודו, ויכתו האכזר במקלו שבידו, ויפול היהודי על צדו.

במקלו הרג למאות אנשים, והרבה נשארו פצועים והלשים, נדרכו בסוסים בגלי הפרשים, והמורדים לא האמינו בקדושים, וילכו בין הרונים ודורשים, וידקרו בהם לדעת אם חשים, האמינו זכבר מתו הישישים, ואשר צעק פצעו פצעים הרשים.

גולִיִּירִים (11) האכזרים גדולים, תבעו מיהודים מיני מאכלים, והשיבוהם כבר אכלו הי . . הערלים. ונשארו ערומים, חסרים ודלים, לקחו הי . . יונקים ועוללים, לעיני אמותם בשלום בבישולים, וילדים בהיים בשפודים צולים, והוריהם (1) לארץ ישבו כאבלים.

דברים כאלה עשו אכזרים, בנסעם לבאר דרך הערים, יהודים נתאספו לערי המבצרים, והרבה דלים ואביונים הנשארים, שכבו בדרך בשרות כעמרים, שם נהרגו לאין מספרים, נהרגו ונשהמו זקנים ונערים, על קדושת יוצר הרים.

היהודים שהיו בבאר הנהרסת, וכל הקהלה הנהרגת ונהבסת, מושלכת בתוצות וברמיה מתבוססת, למאות נחבאו בבית הכנסת, ושם בת עמי נדרסת, כי בעיני הרשעים נמאסת, ויחרבו את בית הכנסת, והרסו אותה כמסוס נוסס. לרבים מאחינו נטעו כנה, לבם וירם לאל אמונה, ברחו ונסגרו בק"ק פאלנה (12) והעיר חזקה מבאר כהנה, וגם פריצי אדום מהערינה, שם נסגרו מחרב היונה, ויבואו המורדים מכל פנה, ללכוד העיר ולהרוג המונה.

לְיוֹזִים היו עמנו שמה, כי היו מלומדי מלחמה, וישבו לפניו מן החומה, וחוצה המורדים ביד רמה, ולא יכלה לשאת אותם הארמה, ויורו עליהם הפריצים במהומה, ולא יכלו המורדים לעשות מאומה, וי . . העיר הערימו בערמה.

חַמַּת י . . בלבו נטורה, מאז ומקדם על אם נצורה, להחמיאם ולהשביהם מחקי התורה, וילבו ויתיעצו יחדיו מהרה, להרוג את שומרי השערה, ואת העומדים בחומה המצורה, ולהכניס המורדים כלם העירה, והמה ילהמו בכה ונבורה.

מוֹפְלִי שֶׁקֶר י . . העיר, הרגו את שומרי העיר, ויבוא המורד מהוץ לעיר, ויהרגו בעיר רב וצעיר, ושיריד ופליט לא השאיר, הרג באפו וחמתו העיר, והסוף באש אותו הבעיר, שֶׁלֶם יִשְׁלַם הבערה המבעיר.

יום השך ענן ואפלה, צרה וצוקה פחד ובהלה, בכניסת המורדים לפאלנה הגדולה, והרגו בה בחור ובתולה, איש שיבה נערה ובעולה, לאלפים נהרגו מעם סגולה, והדם דרך החלונות עלה.

כְּבָרִים וצאן כְּשֻׁרִים ופרים, הבחינו המורדים האזורים, את הילדים מרע מהורים, אם הם כהושים או בריאים (2), עקדום ושחטום כיונים ותורים.

(1) נדטס הורתם.

(2) נדטס ברים.

וראו באונות⁽¹⁾ אם כשרים, ונתתו את בשרם לבתרים, כבשר בהמות בשרם נמכרים.

לא נשמע כזאת לעולמים, מיום בריאת ארץ וימים, שנת הרג ושפיכת דמים, אשר נהרגו מזרע אדומים, ומעם המפרד בין העמים, בכרכים ובכפרים בשדות ובכרמים, נהרגו ונתערבו בעונות הדמים, דם מילה ודם עמסים.

מתחלה היתה גזרת ה' (13), ששם נסגרו שבטי יה, ישבו בחשך צלמות וציה, בעיר יכת שער בשאיה, מיד נשמע האניה ואניה, בעדת בת עמי העניה, שחודה נרודה בארץ נכריה, צעקו כלנו ליה ועינינו ליה.

נתנו המורדים שהר לפקיד, הוציא זרע יעקב הנעקר, ונהלק ממנו שבירי נפקר, פקיד הרשע מהר ושקר, ומסר היהודים ביד העוקר, וי... לקראתם שהק ורקר, והיהודים כצפור בפה נלכד, ובלבם איש תמיד תוקר.

סבבו הי... את אמונים, בשלופי חרבות וברומחים וכידונים, ואמרו למה אתם מאמינים, באלהיכם ולא ישא פנים, לעמו אשר המה נדונים, ובעת צרותם אליו פונים, ואינו מציל אתכם מהי... כפרו באלהיכם ותהיו אדונים.

עזי פנים עמרו במרדם, ואמרו ראו בני אדם, כי אלהיכם הוא נרדם, איה בניו ואיה הודם, אנחנו בזוני כל מהמדם, יבוא ויציל אותם מידם, והכופרים את כבודם, נשארו עם כל מאורם.

פה תמותון אתם כלכם, אם תהזקו אמונת אלהיכם, כאשר עשינו לכל אחיכם, באוקריינא, פאקומיה (14) וליטה מושבותיכם, למאה אלפים הרגנו בבתיכם, לא נשאר אחר בעירכם, איה הבטחת מלבכם ואלהיכם, לא געלתי להפר בריתי אתכם.

צעק הרב הי"ד⁽²⁾ מורנו הרב ר' אליעזר גאון עוזנו, אב בית דין ברורנו, אחי זכרו הריגת אחינו, שנהרגו על קדושת אלהינו, כן נפשנו אנחנו צוארינו, ונוכה לחיי עד בענוינו, כי אין קדוש כה' אלהינו.

קרא הרב אחי גושן, פשטו צואריכם מהרו והושו, ממני תראו וכן תעשו, ובמסירת נפשכם גן ערן תירשו, וכל אויביכם יבושו, מיד לאלפים מהייהם גתיאשו, בעולם הזה קצו ומאסו, ואת שם הקדוש הקדישו.

ראש הישיבה הנזכר למעלה, מסר את נפשו תחלה, על קדושת נורא עלילה, וענה ואמר בששון וצהלה, לא אית בי חבלה, בשעה אחת אעלה למעלה, ולגן ערן אזכה ואעלה, אולי ארצה לקרבן עולה.

שליבים ועוקמים נערים ונערות, ראו היסורים והפצעים והבורות, מיתות משונות מיתות המורות, אשר נתיסר⁽³⁾ הרב בצרות, ומפיו יצאו אמרות מהורות, ולא שמע לפי זרות, להזהיר את אחיו באזהרות, שימותו על קדושת קורא הדרורות.

(1) מלשון דרכן: אונות ושפלות.

(2) ר"ת: ה' ינקוס דמו. —

(3) נדסוס נתיסר.

תמימים היו אהינו ובשרנו, צעקו כלם מורנו ורבנו, דברִיך דברי אלהים שמענו, אם בה' מרינו ופשענו, במה נרצה לה' אלהינו, כי אם בדם נפשותינו, נפשוֹם לשחיטה את צוארנו, אולי יכפר את עונינו.

* * *

פתחו וענו כלם כאחה, כל העומדים שם יחד, ילדים וילדות במורא ופחד, נמהל זה לזה במחילה, וימהל לנו נורא עלילה. ונמסור נשמותינו לנורא תהלה, נמסור בשרנו למים הזרונים, והם שונאינו זרע י... יעלה⁽¹⁾ נשמותינו לשוכן מעונים, אמרו לרקים מלאו רצונכם, עשו עמנו כטוב בעיניכם, ולא נעבור ברת אלהים, מיראת אשר מאתמול ערוך⁽²⁾, ואהבת אלהינו אל ברוך, יהיו ליום שפלו ארוך; וכשמוע זאת בעלי זמורה, הבו ביהודים פצע וחבורה, במקלות שלא ימותו מהרה, ויהרגו צוררים י... המורדים, הרג רב בעם יהודים, הנאהבים בתייהם ובמותם לא נפרדים, ויפלו על פגרי הללִיהם, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, וקבורה לא היתה להם, היו למאכלי כלבים וחזירים, ועצמות יבשות בחוצות גפורים, וידים ועצמות וכל אברים, הפצועים והלשים פליטי הרב, מהוץ לעיר נתעלפו בהרב, והיו למאכלי זאבי ערב, פרחי כהנים לויים ישראלים, בחוצות זה לזה שואלים, איך נשארנו יתומים ואבלים, תענו כצאן בלי רועה, כשור אשר בדרך תועה, נשבה ונשבר ואין רואה, הלכו בין פגרי אבותיהם, והנה המה מפרפרים ברמיהם, צעקו עד יציאת נשמותיהם, והיהודים שישבו בכורות עמוקים, ובנקיקי הסלעים בחורים ובסדקים, מפני הרב הרקים, כאשר ישבו שם זמן רב, כמעט שמתו בצמא ורעב, מסרו עצמן להללי הרב, וכאשר יצאו מבית האסורים, תפשו אותם האכזרים, וענו אותם ביסורים מרים, עד שיצאה באהר נשמתם, קרשו את אלהי אבותם, ומסרו את נפשם והיתם, הנקבות נערות ובתולות יפות, יהיו להיות להם לאופות, ולקלון ולזמה לנאוף ולהרפות.

ומשם נפרדו פועלי און, כי רב עם י... והרגו ביהודים כי גרם העון, רקים שנשארו בארץ ליטא, בזוו מיהודים כל פרוטה, והרגו אותם בהרב מרוטה, נסעו משם לסטארידוב⁽¹⁵⁾, שם ארבו כארי וכדב, ולכדהו והרגו יהודים לרב עשו בסטארידוב כהפציהם, ויהרגו יושביה כטוב בעיניהם, ואשר יזמו לא יבצר מהם, בצרניהוב⁽¹⁶⁾ נהרגו יהודים רבים, לק"ק בארהיין⁽¹⁷⁾ באו כדפים, והרגו יהודים בעונות המרבים, לאין מספר הרגו בארץ ההיא, ואנשי כרכים פחדו ורגזו קצתם בק"ק הוראדנא⁽¹⁸⁾ נחבאו, אנשי ווילנא⁽¹⁹⁾ בעירם נשארו, וגם אחרים אשר נסגרו, כי קהלות רבות ערו, מאנקת ושור עני ואביון, ואין להעלות על הגליון, הציל אותם אל עליון.

אנשי עיר פינסק⁽²⁰⁾ קהלה הקדושה, כאשר שמעו קול החלושה, ברתו נהלי דת מורשה, הבטיחו ליושבי העיר מתנות, שישמרו הם בכל הקרנות, את

(1) ק גדל, ולא שמי.

(2) ק בדוס, והסעיון אינו מחזור.

העיר מארבע פנות, שלא ישרפו רחוב היהודים, ובתי הנסיות ומדרשות החמורים שלא יחריבוהם העם המורדים, ויהי כאשר באו האויבים, הלא המה האורבים, והצילו י. . העיר הטובים, כמה יהודים עניים ואביונים, שלא ברחו מאין אונים, נהרגו בעונות במיתות משונות, כאשר שמעו זאת השרים, ואנשי המלחמה שלטי הנבירים, ארכו העיר מכל עברים, בתוך העיר הרקים, ומחנה אדום גבורים כענקים, עמדו מחוץ על הפרקים, ויציתו העיר בארבע פנות, והפוזוים עם לא בינות, רצו לברוח באניות וספינות, השליכו אותם למים השרים, וצללו כעפרת במים אדירים, והרבה נשרפו בעיר מהצרים, ראדויויל (21) השר ושרי המלחמה עשו במורדים נקמה, ואת העיר שרפו במהומה.

סביב לפינסק כמה פרסאורי, מצאו היהודים צרות רעות, המורדים פרעו בהם פרעות, אנשי ק"ק בריסק (22) הכירה, ברחו כלם כשה פוזרה, וגם הגאון (23) שר התורה, אנשים אשר בעיר נשארו, בתי הנסיות ומדרשות שמרו, כאשר באו האבזורים נגזרו, וענו אותם בענוים קשים, והרגו בהם טף ונשים, ויהריבו בתי קרשי קרשים, והבתים הרבו לתל עולם, ובשאיח יפתו ושטמו גבולם, ה' ישיב להם גמולם.

לק"ק וולאדוזה (24) יהודים נאספו, לאלפים לעיר עברו חלפו, באו המורדים כצפרים עפו, ויכו בהם מכה גדולה, ויהרגו כעשרת אלפים בבהלה, ותהי בין העמים לאלה, ולמאות ערים וכפרים הרסו, במדינת ליטא אשר דרסו, וידיהם ברם יהודים מרסו, הרקים שהיו מעבר הניפר (25) הרסו, קהלות לאין מספר, ויהודים רבים שרפו לאפר, אלפים נהרגו במיתות אכזרים, בענויים ויסורים קשים ומרים, והרבה מהם בחייהם נקברים.

בק"ק בארישפולי (26) נהרגו עבריים, והרוגים נשלוכו בכל איום, וילדי ישראל נשחטו כנריים, קהלת קרש פרייסלוב (27) הגדולה, כמה פעמים שתו כוס התרעלה, ברחו לק"ק בארישופקה (28) בבהלה, באועליה הרקים, והרגו ושחטו עוללים ויונקים, ויהודים רבים נהרגו ונהנקים, קצת מהם אשר נשארו, ומכיריהם (1) עליהם רחמים נכמרו, לפרייסלוב לבתיהם כלם נחזרו, בבתיים ישבו מפני החרב, כבקר מי יתן ערב, ובערב מי בקר יקרב, בבתיים תמיד היו נסגרים, הבושים בבתיים כבבית האסורים, כי יראו מפני השכורים.

בק"ק פריימיין (29) חרבו היונים, יהודים רבים בני אמונים, טף ונשים אבות ובנים, בלובען (30) חרגו הריגה גדולה, פוזזים מלאכי חבלה, והעיר שמו לעיר מסלה, את הגאון אשר שם הורה, ותעלויות חכמה הוציא לאורה, כרכוהו בספר תורה, ושפרוהו והמיתוהו במיתות חמורות, וכמה חשוכים מנורות המהורות, נהרגו כלם בבית הקברות, וחרבו שם למאות ערים, כרכים וכפרים בלי מספרים, נלאיתי להעלותם על הספרים.

במדינת פאקווייא (31) ערים נעזבות, ושם נהרגו יהודים לרבות, על קדושת רוכב ערבות, במדינת פאדלעשה (32) נחרבו הערים, ונהרגו יהודים במיתות מרים, על קדושת יוצר הרים.

(1) נדפס א, ומבריתים (?) ותקנתי לפי הדפוס ה'.
 1

ק"ק אוסטרא 32) העיר הגדולה של חכמים וסופרים תורה וגדולה חשובים נכונים ואנשי סגולה למדינת רוס'א היתה מטופלין, הסכימו לברוח למדינת פולין, והכריזו אדם כל ילין, ברחו קהל הקדש משם, והניחו אחריהם קנין רכושם, ורבים בעונות נשארו שם, כי לא יכלו לברוח, וישארו שם בינון ואנוח, שבועי רגז ויגע כח, מיד כאשר יראה הנשר, באו הבוגדים קושרי קשר, ועשו עם העירונים פשר, ויתחברו העירונים עם הצוררים, להרוג אותן היהודים הנשארים, ויהרגו אותם במיתות אכזרים, ויחרבו את הקהלה הקדושה, והרגו בנחלי דת מורשה, ואם על בנים רמשה, עזרת אנשים ועזרת נשים, בית הכנסת קדש קדשים, עשו לארזות סוסים ולפרשים, וישברו החלונות ויבזו הדלתות, ויהרסו וישברו את האשישות, ויעשו בהן מופתים ואותות, ויחפרו ויכרו בכתים בורות, כי העירונים גוזרי נזרות, הגידו להם שימצאו חסירות, וישארו בתים הכנויים מלבנים, בלי גגות ודלתות וחלונות, בלי תנורים וספסלים ושלחנים, ובתי העץ ושאר בנינים, שרפו באש בלי מנינים, ויקחו תחלה כל הקנינים, ויחרבו כל הערים הסמוכות, ואין לספור ערים ההפוכות, שהפכו עם דור תהפוכות, אותם המורדים שחרבו לנעמורב, נתחברו אליהם כפריים לרב, ולא ימד ולא יספר מרב, במקומות שדרכו [שדרכה] קף רגליהם, הרגו ביהודים כמוכ בעיניהם, לא הניחו פליט אחריהם.

לק"ק קאנסטין 33) הגדולה והנצורה, באו הי... בכח וגבורה, ויהרגו ביהודים בעלי צורה, במיתות חמורות ויסורים משונות, נהרגו היהודים בכל פנות, ואין מספר להרוגים בעונות, נפלו חללים מדוקרים בחוצותיה, וישארו הרגומים בכל ארמנותיה, והרבה נרששו בפעמי מרכבותיה.

דוכס הגדול ווישניוועצקי 34) השר, עשה ליהודים הטוב והישר, כי הוא שר כשר, בכל מקומות שראה סכנה, הניח לנסוע היהודים בראשונה, והוא לאחריהם היה למגן וצנה, ואם היתה הסכנה לפניו, אז נסע לפניהם בהמוניו, וינסו הרודפים כלם מפניו, כנשר ¹ ירחף על גוזליו, וכרחמנות אב על עולליו, רחם עליהם הדוכס והחונים עליו, ויסעו ישראל עם בניהם, ולא רדפו המורדים אחריהם, מפני יראת הדוכס אדוניהם, שלח עמם לנעמורב החרבה, שנהרגו בה בחור ושיבה, עיי המורדים זוכרי איבה, צוה את בעלי המלחמה, לנקום נקם באויב שמה, להשביטו ולעשות בו נקמה.

כאשר באו עבדי הדוכס, בחרבות וכידונים ובקשתות דרוכות, לנעמורב השוממה מזוינים במערכות, הרגו כמה עירונים ורקים, ויצעקו העירונים בקולות ונרקים, נעשה שלום וברית נקים, אתם תשבו פה בעירנו, אם יבואו הרקים עלינו, כחרב נצא לקראתם] כלנו, אנחנו נסיר לכל משמעתכם, תכניסו אותנו תחת ענפיכם, כי בעלי מלחמה כלכם, שלחו לדוכס כל הרברים, וייטב בעיניו דברי האכזרים, והאמין לדברי העירונים הארורים, וישלח להם שרים נכבדים, ועמהם כמה משרתים ועבדים, ויקבל אותם העירונים בקבוצים, וישבו שמה כמה ימים, ויכתבו העירונים לאנשי דמים, דברי תנחומים ואגרת שלומים, מהרו זכואו הנה

¹ בדוס: כאשר.

במסתרים, ואנחנו נפתח את השערים, ותהרגו בעיר כל השרים, וייטב בעיניהם דברי העירונים, מיד לפורענות היו מוכנים, ובאו כלם חמושים ומזוינים, ויהרגו בפריצים בערמה בבתיהם, לא הניחו פליט אחריהם, וישמעו השרים בכל גבוליהם, מיד דאמינק (35) הדוכס נתמנה, לשר הצבא על המחנה, ויתאספו הפריצים כלם באמונה, כשבעים אלף בעלי מלחמה, להלחם עם עובדי אדמה, לכלותם ולנקום בהם נקמה, ורקים לכמה מאות אלפים, כלם בחרבות שלופים, להשחית באדום שרש ענפים, והיו אדום לבני חיל כלב, בעלי מלחמה המה מעולם, ואמרו ראו סר צלם; אל תערצו מעם רב, כי אינם מלומדים בקרב, ואנחנו כנחש שרף ועקרב, וינפסו השונאים מפני השרים, ויחרדו ויצא לב האכזרים, נמנו וגמרו לגוס במסתרים, ותחזק עליהם מאד המלחמה, עד שבאו בני האמה בקול גדול ותבקע האדמה, השרים אשר במחנה נמנו, תעו כשכור ביין שגו, כלילה ההוא אחר נסוגו, אמרו שכרו האכזרים, את שונאינו אויבינו הקדרים, חיל גדול בלי מספרים, וינסו ויעזבו את אהליהם, ולמאה אלפים עגלות וסוסיהם, וכסף וזהב הניחו אחריהם, ויעזבו כל נתח וירך, וכלי מלחמתם השליכו בדרך, כי עלה בלבכם מִיך, לא האמינו המורדים שברחו, ואמרו מאחור מארב (1) ערכו, ומפתח אהליהם לא דרכו, באו הצופים למערכת המורדים, ואמרו מדוע אתם חרדים, אדומים ברחו ורחקו נדודים, סוסים וכלי זהב וכסף, מפורזים בשדה לאין סוף, כי אין איש מאסף, ויצאו ויבואו השונאים לאהליהם, ויכו ויהרגו בשומרי הכלים, ויקחו את כל השללים.

ווישניוועצקי הדוכס לקח את עמו, ורכבו ופרשיו לקח עמו, להלחם עם המורדים בתמו, ולא ידע שברח העם, ויבואו המורדים כים ירעם, ויעמוד הדוכס כנגדם לבלעם, כאשר ראה הדוכס ההמונים, חיל גדול קדרים ויונים, ויפן כה וכה אחור ופנים, וירא כי אין איש לעזרה, ויסוג אחור לקאסטנטיין הבירה, ויעמוד שם ככה וגבורה, ויהודים רבים מסביבות נשטמו, לק"ק קאסטנטיין הבצורה נמלמו, וכלם בעונות הרבים נשחטו, הדוכס ברח מפניהם, כי המורדים רדפו אחריהם, וישב בלבוב (36) מפני צריהם, והמורדים לק"ק קאסטנטיין נחזרו, סף ונשים כלם נחזרו, ופני זקנים לא נהדרו, ויפוצו המורדים בכל המדינה, בכפרים ובכרכים בכל פנה, ויהרגו בעברים ובעם עדינה, וכשמוע הדוכס כל הדברים, ויסע לזאמושט (37) עיר הגבורים, מפני יראת המון אכזרים.

וי... וקדר (הלכו) הולך וחזק, רציא ושוב כמראה הבזק, ואחד מהם לא נוק, ויבוא ללבוב עם המִדְבָּקָה, וישכון עם המחנה בערבה, לגשת למנצר לא אבה, ויורו אליו מהבצר המורים, ויהרגו גם וגם בקדרים, כי הם מחוץ והמורים בחדרים, ולא מצאו במנצר מים, והיא גבוה ובצורה בשמים, וינסו לעיר בריח ודלתים, וילכדו המורדים את המנצר, וישבו אנשי לבוב במצור, וייראו לזוז מכתיהם לחצה, מחוץ שכלם חרב ומחדרים אימה, וימותו בעיר מרעב וצמא, ותעל צעקתם ושוועתם השמימה, יושבי העיר נגפו והודחו, מיד למורדים צירים שלחה, תנו לנו אנפש והרכוש לכם קחו, וייטב הדבר מאד בעיניהם, ויאמרו יביאו לנו

אנוצרותיהם, ואז נמלא משאלותיהם, ויקחו זהב וכסף ובגדים, ויצאו אליהם שרים
גנבים, בשפה אחת ודברים אחדים, ויעשו פשר דבר ביניהם, ויעשו רצונם
כטוב בעיניהם, ויוציאו האנוצרות ויביאו אליהם, ושקלו השונאים הכסף במשקלות,
כמו עפרות באכנים גדולות, לאין חקר בגדים ושמלות, המורדים ששו ושטחו
בחנו, והצירים שבו בלב נונים, ונשאו כמצולה בלי דנים.—

גם בקיץ זאלקווה (38) הנצורה, נסגרו היהודים לאלפים עשרה, וישבו
שם כפחד וצרה, מסגרת אין יוצא ואין בא, וינס העם אשר בקרבה, כי י...
הולך ומתרבה, ויבואו המורדים ביד רמה, מזרחה צפונה תימנה ויטה, ויגשו לשבור
את החומה, וישפכו מחער עליהם מים רותחים, וינסו המורדים כצפרים פורחים,
ויורו המורים אחרי הבורחים, וינעצו⁽¹⁾ עם בני האמה, אם לערוך בעיר מלחמה,
יהרגו אותם מן החומה, טוב לעשות עמהם פשרה, בואו נתפשר⁽²⁾ עמהם מהרה,
כאשר עשינו בלבוב הנצורה, וישלחו אל העיר צירים, שמעו נא פחות ושרים,
ויננסו באזניכם כל הדברים, לבוב לא עמדה לפנינו, והוכרחו למלאות כל רצוננו
ומלאו בכל טוב פלנו, כמה מדינות החרבנו למפלה, והחרמנו ועשינו בהם כלה,
לאלפים ערים עשינו כמצולה, ואיך תעלה על מחשבותיכם, להנצל מיד אויביכם,
ואנחנו נושאים פני אדוניכם, אשר תמיד היו אהובינו, מאז מקדם כל ימינו, לכן
בנרית עינכם באנו, אנשיכם אשר אתכם מבטיחים, האומרים חזות שוא ומדוחים,
הלא המה כנודות נפוחים, הוציאו לנו זהביכם וכספיכם, ואת כל מחמד עיניכם,
נמלא רחמים על נפשותיכם, ויצאו אליהם אנשים שלשה, כומר י... ופריץ
באמונה הרשה, ויהודי אחד ממשרניו⁽³⁾ המגרשה, וידברו עם קציני עמורה,
להוציא מכה לפעל הפשרה, ברחמים לפנינו מן השורה, והעמידו על שני רבבות,
ואלפים לגלאווצקי⁽⁴⁾ ראש הקרבות, וחזרו העירה בטוב לבבות, בעיר היו
אורחים נכבדים, עשירים סרנסים אנשים אמודים, בזהב וכסף וכל מחמדים, ויקחו
מהם כל האוצר, והוציאו ונתנוהו למן המצר, הדורך בנת ובענבים בוצר, ויסר י...

מן העיר וכמה רקים שם השאיר, לשמור העיר מהמכעה והמכעיר.
סניב ללבוב כמה פרסאות, שכן י... בכל הצבאות, והרג ביהודים למות
תוצאות, ובמדינת וואלין רקים נשאו, קלים מנשרים ומארויות גברו, המדינה
כלה ערו ערו, קרעמניץ⁽⁴¹⁾ קהלה הקדושה והגדולה, חרבו אותה ועשוה
כמצולה, והרגו ביהודים בלי חמלה, שחט אכזר מאה בנים, זרע קדש נמע נעמנים,
פרחי ישראל ליום וכהנים, כאשר שחטם הרשע בחמתו, אמר לאכזרים שעמדו
לקראתו, כל המרספה לכלב תשליכון אותו, ושחט הרשע את אחרים, ופרע בית
השחיטה כפרים, שחק ואמר אלו כשרים, ויהרגו בעברים בכל פנה, וגם בשחי
עם עדינה, לא נתנו להם חנינה.

בקיץ לויצק⁽⁴²⁾ וק"ק לאדמיר⁽⁴³⁾, העיקו אשר לא המיר, כאשר תעיק
העגלה העמיר, ומלך אין כימים ההם, קרלום וקזמיר⁽⁴⁴⁾ אחד משניהם, נבחרו

⁽¹⁾ נדסום : ויועץ.

⁽²⁾ נדסום : נתפשרו.

ולא נודע איזה מהם, ויסע הרוכס לווארשי 45) מטרפולין, ואמר איך ארץ פוילין, תהיה בלי מלך כנמלין, ובטרם שנכתו קומיר המלך, נתפשטו המורדים אילך ואילך, במדינת פולין בכל פלך, באו לעיר גראל 46) החרובה, ושם נחבאו מפת החביבה, אנשים ונשים לערך רכבה, בטרם כל רצו היהודים לברוח, ולא הניחם השר בכח, והושיב שומרים בכל רוח, ואמר נשנס את מתנינו, ונצא לקראתם באמצי כחנו, וגם אתם תהיו בעזרתנו, השיבו בקול בכי היהודים, אנחנו נמשלים כמלאים עקודים, ואנחנו במלחמה איננו מלומדים, ויבואו השונאים סביב לעיר, ומגרשיה וסביבותיה מיד הבעיר, ויכו בי... רב וצער, ואז המורדים נסוגו אחוריהם, וישלח חמילעצקי עמו לעזר להם, י... מלפנים וקדר מאחריהם, באו לעיר י... וקדרים, ויצורו העיר מכל עברים, וילכדוה ויהפכוה כמהפכת זרים, ויהרגו את השר בראשונה, ואחריו את כל המונה, וכעשרת אלפים מנמעי כנה, נסגרו בבית הקדש מאות יהודים, בחייהם נאהבים נעים וידידים, וגם כמותם לא נפרדים, וישברו הפתח הצוררים, ויהרגו את היהודים המבררים, במקום שעמדו שם המשוררים, ואת בית הקדש שרפו, עם ההרוגים אשר ערפו, ואת קדוש ישראל חרפו, מן אנשים ונשים זקנים, נהרגו כמיתות חמורות ומשונים¹, ע"י קדרים וי... בחורים ובתולות ונשים יספיות, לקחו קדרים להם לשביות, ועבדו בהן בפרך ואכזריות, יהודים רבים במים נחבאו, והמים עד נפשם באו, ורבים בעבור הקדירות² נטבעו, ורבים נהרגו שם במים, והמעט אשר נשארו בחיים, קדשו את שם שמים, נהרגו בעיר כעשרת אלפים, ודמם נגרש כמים חריפים, וכמה אלפים בחייהם נשרפים, ונתערבו דמי אבות ובנים, ודמי אנשים כלות וחתנים, ודמי סופרים מלמדים ודגים, פגרי ההרוגים פרנסים ואביונים, ערומים מושלכים בלי דמיונים, בחוצות באשפות בלי מנינים, והיתה נבלתם למאכל העופות, כלבים אכלו לאלפים גופות, כמו בהמות נבלות ומרפות.

בק"ק טאמשוב 47) ישבו ילדים, מילדי העברים שהיו לומדים, בבית הספר דבוקים ואחודים, בשלחן ישבו ולמדו בספריהם, העיקים בשלחן ויצאו נשמותיהם, ולא נשאר אחד מהם, הרגו בעיר מן אנשים, בחורים ובתולות ומאות אנשים ויחריבו הבתים ובית הקדשים.

ויסעו המורדים בכל המרכבה, וגם קדרים לאלפי רכבה לק"ק זאמושטש הבצורה והחביבה, והעיר היא טאר חזקה, והחומה טובה ברומה ועמקה, לא נמצא אחד כחקה³, ויקבצו פריצים בעלי מלחמה, ויהודים רבים היו שמה, עמדו במשמר על החומה, קרבו לגשת הקדרים והי... בקולות משונים כתנים ויענים, בעלי חצים מלובשים בשריונים, שר העיר דלש דלש, והנה המורדים סמוכים למגרש, וישורף המגרש ויושביה נרש, כי אמר פן יבואו הצרים, וישבו בבתי המגרש והחדרים, ולא יפחדו מחצי המורים, לכן לא קרבו המונים, לחומה ומרחוק היו חונים, סביב לעיר מכל פנים, הפריצים פחדו לצאת אליהם, בכלי מלחמתם להלחם

¹ כן בדפוס, ולא הקניי מפי הכרוז.

² בדפוס: הקדירות, ומל ש"ל: קדירות, ר"ל סירות דוגה ופסיעות קטנות

הדומות לפלורוד וקדרים. — ³ בדפוס: כחקה.

עמם, כי רבים היו שונאיהם, והמורדים פחדו גם מהם, לנשת לעיר ולערוך מלחמה מפני המורים מעל החומה.

בתוך משך אותן הזמנים נסעו לאלפים קדרים וי..., לק"ק שעברשין וטורבין (48) נאמנים. בשעברשין נהרגו אלפים שנים, יהודים נכבדים ואין לפרטם בשפתיים, על קדושת אלהי שמים, נשים ובתולות ממנו בזמנתם, צעקו ואין מושיע אותם, סופם מוכיח על תחלתם אחרי אשר התעללו בהם, ולא מצא[ו] חן בעיניהם, השליכו אותם ערומים אחוריהם, לבית הכנסת המורדים באו, ויהודי אחד שם ראו, ויתלוהו בטלית ותפלין כאשר אותו מצאו, ויצאו ויהרגו בעיר הנותרים, אשר נחבאו בחדרי חדרים, והמיתום בענוים קשים ומרים, הכלבים לקקו דם החלבים, הרוגים מושלכים בהרים תלולים, ונבטיט נטבעו למאות עוללים, זרקו בחצות תורות וספרים, וקרעום לחתיכות ובטיט נגריים, ובאשפות היו למשכב חורים, ויהפכו העיר כמהפכת זרים, וכל החלונות שברו לשברים, ויתצו את כל התגורים, בק"ק טורבין עשו כמשפט הזה, עד לובלין (49) לכד המבזה, ויהרגו נתח מיב וחזה.

בבירחזה (50) נהרגו למאות עבריים, פצעים נשלכים בכל איים, ונשאר בהם עוד רוח חיים, והמורדים לאחר נסוגים, אמרו העירונים בעלי תענוגים, לא נסבול סרחון ההרוגים, וילך סרדיים ומזרע ערלים, לקבור את החללים, והפצועים עוד בעפר מעוללים, צעקו אל תשליכנו לעלוקה, פן תעלה למכותינו ארוכה, והשיב איך רפואה למכה, ויקחם הסרדיים ראש האכזורים, וישליכם בחייהם בין הפגרים, בזרי תבכה נפשי במסתרים, החסיד משעברשין מהוריר הלל¹, אשר בכל שבת מהולל, בחיים נקבר כמו חלל.

לק"ק קראשניק (51) באו המורדים, והרגו שם מאות יהודים, השבים² ובורחים הנעים והגדים, את ק"ק אוליינאב (52) שרפו, ואת היהודים שרפו ושרפו, כאריה ושחל אותם טרפו, ק"ק פרעמסלא (53) בשפת³ המים, רצו ללכדה בסחלות סחנים, ויצילה השר קראנייק (54) איש הבינים, עד נהר סאן (55) חרבו האדמה, ולא יכלו לעבור המימה, בגזרת האל שוכן שמימה.

באו לקהלת הקדש קראסניבראד (56), והרג ביהודים ושקפה המורד, וכן עשה בק"ק טרניגראד (57), בילגורייא (58) שרפו עם עמורה, והרגו ביהודים בתער השכירה, נשים וטף במיתה חמורה, וכמרם שיצאה מהם נשמתם, בקשו מהצוררים שעמדו לקראתם, שיהרגו אותם כפי גבורתם, וגם ערלים נהרגו בצורה, ונתבוססו בדמם ומחמימות התבערה, נתבשל בשרם כבשר בקדרה, גיסי החבר ר צבי (59) מהתושבים; ואתיו החסיד ר' דוד מבני טובים, אחר ההפכה לעיר היו שבים, ונתאישה הנפש אשר בקרבם, ונגעה יראת אלהים בלבבם, לגמול חסד עם קדובם, ויבואו וראו באבדן היהודים אשר הרגו הודים המורדים, ויקברו אותם יראים וחרדים, כאשר אחרון נקבר בקבר, פתאם גדוד מורדים עבר, כי אין שב ועברה, ויתפסו את האחים שניהם, ויוליכום בפחי נפש לבתיהם, וישאלום איה

(¹) נדפס ב: אָשר.

(²) נדפס: חשובים, ולי הענין זיל: ה ז כ י ט. — (³) נדפס: כישבת ה מ י כ.

איפה מחמדיהם, הר'ר צבי הולכים לבית גבולו, ויתן להם כל אשר לו, וכל היקום אשר ברנלו, וגיס ר' דוד השם ינקום דמו. השיב אין לי לפי תמו, אמרו בראשו נשיב אשמו, ויקשרו חבל על צוארו, נררוהו חנקוהו ופצעו בבשרו, ופרפר בדמו עד שנכבה נרו, בנפש הר'ר צבי שחקו הי... אחר שיסרוהו בענוים משונים, זה עם זה היו מדנים, אם ארויח ישאר עמדי, ואם אפסיד אהרגנו לבדי, בחרב אשר מתחת למדי, ויעתר בכבי ליוצרו וקונו, והרויח הי... שהירה ארונה, ויצילו יי מיד שונאו.

בגליל חעלום (60) וכל סביבות, נהרגו היהודים בעונות לרבבות, על קדושת בוחן לבבות, בגליל קהלת קדושה רובישוב (61) וקרימניצה (62) וסביבותם נהפכו מישוב, ומסחר ההרונים אין לחשוב, בקהלת הקדש דובנא (63) הקמנה, נהרגו רבים מעדת מי מנה, וחרבו ערים בכל פנה, בק"ק קאמרנא (64) עיר קמנה, כרתו ברית העירוניים עם היהודים באמונה, ויקומו להלחם באויביהם מכל פנה ויהי כאשר באו המורדים, יצאו לקראתם העירוניים ויהודים, ויכו וירדפו את זנבות האודים, וינוסו י... וקדר קשי הערף, ופנו ליושבי העיר את הערף, ברוך יי שלא נתנם לשניהם טרף.

דובנא ביעלז ואיחן (65) ערי המכצרים, לא יכלו ללכוד הצרים, ונצלו בחדס יוצר הרים, רבים מתו באותן הערים, ברעב נצמא בחדרי חדרים, ולא יצאו מפני המורים, בתוך משך אותן הזמנים, ארבו המורדים בכל ההמונים, להלחם בזאמושמש היו מוכנים, ופחדו לנשת אל החומה, והפריצים יראו לצאת למלחמה, כי המורדים רבו מהמה, וימותו בעיר עשירים ואביונים, ברעב וצמא בפחים וצנים, כי הפריצים היו לצנינים.

בשעה י"ב בלילה נראה נחש אחד ⁽¹⁾ בבהלה (66), ועלה השמימה בקול המולה, ויעמוד בשמים בדמות וצורה, כחצי שעה פניו העירה, וחזר את פניו לאחוריו, אז נבהלו שרי י... והבקיאים ככשפים אובות וידעונים, אמרו נהפוך אחר ולא פנים, וישלחו דברי שלום העירה, מדוע תמותו כלכם בצרה, בואו ותעשו עמנו פשרה, נתרצו העירוניים והיהודים האהובים, חלשים ויעפי כח כזבובים, לתן כ"ד אלפים זהובים, וישלחו הממון לי... הצרים, ויחנו עוד ככל הערים, כשני שבועות ככל הכפרים, ויביאו הקדרים אל החומה, את השבויים ששבו במהומה, ויפדום אנשי זאמושמש הנדיבים, ויכמרו על השבויים החביבים, בחורים ובתולות עלמים ושבים, והרבה נשאר בעונות בידיהם, והרגו כדרך לאלפים מהם, ורבים לקחו הקדרים עמם, יהודים רבים מתו ברעב וצמא, גם ערלים ובעלי מלחמה, לאין מספר מתו במהומה.

וכאשר נבחר אדוננו המלך קזמירוס (67) יריה, נודע הדבר למורדים מחרה, ותקעו חרכם אל התערה, כשבת המלך על כסא מלכותו, בחשון ת"פ בראשון למלכותו, אז שב המורד לאחוזתו, אנשי אוסטרה קצת הנשארים, אשר נחבאו בכרכים ובכפרים, בשדות ונגות וראשי ההרים, כשמעם שנבחר המלך בכתר מלוכה, ושלח פריצים בקשת דרוכה, לשמור העיר מחמה שפוכה, ואמר

(1) כדמוס: אחת, ולפי מקמי כל הכתובים.

היהודים נחזור לבתינו, למה נמות ברעב כלנו, אולי שלום יהיה לנו, וישבו קצת יהודים לבתיהם, ויתחברו הפריצים עם שונאיהם, ויפלו על היהודים שניהם, ויהרגו ביהודים בעיר¹) פעמים, ודמם נגרש כאפיקי מים, ונבלתם למאכל לעוף השמים, ושמעו האשכנזים בעלי מלחמה, ויכו בפריצים ובעובדי אדמה, ויהרגום וינקמו מהם נקמה, ואז שבו היהודים הנותרים, שהיו אחורי הווייסיל² 68) מפורים, ואשר נחבאו בערי מבצרים, בערום ובחסר במי החרף, את ביתו דרש והנה שָׁרָף, על ידי המורד קשה הערף.

בשעברשין הכתים אינם נשרפים, ונמצא שם הרונים כשני אלפים, יהודים חשובים קצינים ואלופים, יונקים נתלו בדרי אמותם, וינקו מאמותם עד מותם, ויצאה מהם ביחד נשמתם, ויחמלו נדיבי **שעברשין** בחמלה על ההרונים שנהרגו בבהלה, אשר נשלכו בהר ובשפלה, וישכרו קהל הקדש הקצינים, כמה אנשים ורזים קברנים, ויתנו להם אגרמלים ואדרכמונים³), וחסדם אין לפרש בשפתיים, ויקברום בזרזות ולא בעצלותם, במקוה שלא היה שם מים.

בנראל כעשרת אלפים אמללו, ועמהם קהל **פרעמסלא** חסד גמלו, קברו כלם אשר נקמלו, ויהיו ישראל דלים וחסרים, בלחם וימזון המה נשכרים⁴), וחזרו כפתחי נדיבים ועשירים, הלכו חשופי שֵׁת בעונות, ושהיו פרנסים בשנים ראשונות, נספחו אל אחת הכהונות.

בשנת ת"י לא שקמה הארץ, לא נראה באוקריינא יהודי ופריץ, ויָעַץ המלך גודר פרץ, לקבץ עמים להלחם עמהם, ויקבצו פריצים רבים לאלפיהם, והשר **פירלא** 69) נתמנה לשר עליהם, וילך פירלא לארץ אוקריינא, עם שלשים אלף איש בראשונה, (וצוה להקבץ כל הפריצים בראשונה)*, וצוה להקבץ כל הפריצים באחרונה, ויתמחם[ה]ו פריצים להתאסף כמנהגיהם, והשר פירלא כתב אליהם, מדוע אחרו פעמי מרכבותיהם, וישמעו כל זאת המורדים, ויתאספו כלם שרים ועבדים, ופירלא ושריו יראים וחרדים, כי היו מספר, ומחנה י... עצמה מלספר, כחול הים אשר לא יספר, ויברה אדום עד **זבארש** 70), ויחפרו וישפכו סוללות במגרש, ויבנו אהלים כמעשה חרש, כתבו לווישניוועצקי דוכס הגדול, שיבוא אליהם ולא יחדול, כי שמו הולך וגדול, ויבוא הדוכס הוא ואנשיו, למחנה פירלא ברכבו ופרשיו, וישמעו המורדים שונאיו ונוגשיו, ויקבצו כל צבאם ויחד פירלא ושרים הרבה, והדוכס ווישניוועצקי עצמה ירבה, ויכתבו הס[ו]פרים ספרים למלך, שיגזור על פריצי כל פלך, לבוא למלחמה לצאת ולילך, וישלח אל הפריצים לעריהם, ויגזור אמר שילכו מיד לדרכיהם, אל מחנה אדום אחיהם, הזמן היה מאד קצר, ויגש המורה הצר, ויצר את המחנה והמבצר, ויוורו אדום אל העם הבא, והדוכס הגדול אמר אדרכא, ויצא לקראתם ויכם מכה רבה, ויאסוף י... הרבה מאד, ואדום, לא יצאו לקראתם עוד, ואלופי אדום יאהזמו רעה, ויכתבו השרים כמה אנרות, והודיעו למלך את הצרות, ולא הגיעו לידו ויכתבו אחרות, ויצורו

(1) נודס: בעיר, ונראה כי ע"ס הוא, וההקון ג"כ נרץ להקון.

(2) עיין עזרא, ח', פ'; שם ח', כ"ז. — (3) נודס: נשכרים.

(*) חמש המלות האלה נראות כמוהרות ע"כ הקפתי אותן כחצאי עגולים. המניה.

האִרְכִּים המַחֲנָה סָבִיבוֹ, אֲדוּמִיִּים לֹא יָכֻלוּ לַצָּאת וּלְכוּא, וּמִוֹתוֹ הָעַם אֲשֶׁר בִּקְרָבוֹ, וְלֹא הָיָה לָהֶם דָּבָר לֹאכֹל, וְאִישׁ לַצָּאת לֹא הָיָה יָכוֹל, וַיֹּאכְלוּ הַסּוּסִים שָׂר וַאֲמִרְכּוֹל (71), וּלְפַעֲמִים וַיִּשְׁנֹאוּ עֲצָקִי חֲרָבוֹ אֹזֶר, יָצָא וְהָרַג בַּמּוֹרְדִּים וְחֹזֶה, כֹּה עָשָׂה שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת, וּמַחֲנָה אֲדוּם בַּמַּצּוֹר וּרְבוֹת רַעוּת, וַיֵּ... לֹא הִקְרִיב לְפָרוּעַ פְּרַעוֹת, וְכֹאשֶׁר קָרְבוֹ הַצִּירִים, לְגִשְׁתָּ לַמַּחֲנָה אֲדוּם הַגִּבּוֹרִים, נָפְלוּ לְאַלְפִים מִסְּנֵי הַמּוֹרִים.

וַיְהִי כִשְׁמוֹעַ הַמֶּלֶךְ יִרְיָה, וַיִּשְׁנֶם אֶת מִתְּנֵיוֹ בַּגְּבוּרָה, וַיִּסַּע בַּעֲצָמוֹ וּבְכַבּוּדוֹ מִהָרָה, וַיִּכְתּוֹב אֶל כָּל הַשָּׂרִים, אֲשֶׁר לְמִשְׁמַעְתּוֹ סָרִים, שִׁילְכוּ אַחֲרָיו לַעֲזוֹת הַגִּבּוֹרִים, וַיִּתְּמֵהוּ [ה]וּפְרִיצִים עַד כּוּשׁ, וּמַחֲנָה אֲדוּם הָיְתָה, וַיֹּאכְלוּ סּוּסִים מְלֹחַ וּכְבוּשׁ, וְהַמֶּלֶךְ לֹא בָא אֶל הַמַּחֲנָה, כִּי יֵ... סָבִיב חֲנָה, לִקְ"ק זְבֹאֲרִיו (72) הוּא וְעַמּוֹ סָנָה, לֹא הִמְתִּין עַד בִּיאַת הַפְּרִיצִים, וַיֵּלֶךְ בַּעֲצָמוֹ עִם הַרְצִים, וּכְעֲשָׂרִים אֲלָפִים אַחֲרָיו אֲצִים, וְהַמּוֹרְדִּים לָכְתָּה מֵאוֹת אֲלָפִים, וְקִדְרִים שְׂמוֹנָה אֲלָפִים אֵלֵיהֶם נִאֲסָפִים, וְכָלֶם סָבִיב הַמֶּלֶךְ עָפִים, וַתַּחֲרֹד הַמַּחֲנָה שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּקְרָבוֹ, וְלֹא שָׁלַף אִישׁ חֲרָבוֹ, וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ וַחֲמָתוֹ בַּעֲרָה בּוֹ, וַיֵּרָא (1) הַמֶּלֶךְ כְּאוֹתוֹ שְׁעָה, כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרַעָה, וּכְשֶׁהָ אוֹכַר בַּשְּׂדֵה תַּעֲהָ, וַיִּשְׁלַח אֶת אוֹסְלִינְסְקִי (73) הַשָּׂר, לִקְדָּרִים וַחֲזוֹתָמוֹ בִּידוֹ מִסָּר, שִׁמְלֵא רְצוֹנָם וּבִקְשָׁתָם לֹא יַחֲסֹר, תַּחֲבוּ חֲרָבָם אֶל הַתַּעֲרָה (2), וַיִּקְבְּצוּ הַקְּדָרִים אֶל הַשְּׁעָרָה, לַהֲגִיד לָהֶם, הַפְּשָׁרָה וּלְבִאָרָה, וַיִּסַּע שָׂר קָדָר לַמֶּלֶךְ יִרְיָה, וְאוֹתוֹ לְאַלְפִים בַּעֲלֵי גְבוּרָה, וַנִּתְפַּשְׁרוּ שָׁם בַּהֲשׂוּאָה גְּמוּרָה, הַכְּמִיחוּ לְמֵאוֹת אֲלָפִים זָהוּבִים, וְהַשְׁכִּין בִּידוֹ שָׂרִים חֲבִיבִים, עַל זֹאת שִׁבְחוּ אוֹהֲבִים.

חֲמִילְעֲצָקִי שָׂר יֵ... זֹאת רָאָה, לֵאחֹל הַמֶּלֶךְ כְּנִשֵּׁר דָּאָה, וַיִּתְּפֹשֶׁר עִי מְלִיץ שָׁלוֹ, בַּעֲלֵי מַלְחָמָה אֲרֻבַּעִים אֲלָף יְהִי בַּגְּבוּלוֹ, וְחֲמִילְעֲצָקִי יְהִי לְשָׂר עַל חִילוֹ, הַמֶּלֶךְ מֵלֵא מִשְׁאֲלוֹת לְבוֹ, שְׁלֹא יִדּוּרֵי יְהוּדִים בִּקְרָבוֹ, בְּמִקְוֹמוֹת אֲשֶׁר חִלּוֹ יִדּוּרֵי בּוֹ, וְחִלּוֹ לֹא יַעֲבְדוּ הָאֲדָמָה, כֹּאשֶׁר עֲבָדוּ מִיָּמִים יָמִימָה, רַק יְהִיו מוֹכֵנִים לְמַלְחָמָה, נִבְרָרוּ חִילִּים מֵאוֹתָן הָעָרִים, אֲשֶׁר הֵן תַּחַת מַמְשַׁלַּת הַשָּׂרִים, וְלִמְשַׁמְעָתָם עוֹד אֵינָם סָרִים, וַיִּסַּע לְמִקְוָם... וְקִדְרִים, וַיְהָרְגוּ קִדְרִים כְּיוֹשְׁבֵי הַכְּפָרִים, וַאֲמָרוּ כְּנֹגַד הַמֶּלֶךְ יָדָךְ עַל (?) תִּרְיָם, וַיָּבֹאוּ בָּהֶם מִכָּה רַבָּה, כִּי מִהַכְּפָרִים הָיְתָה הַסִּכָּה, וְהֵם הוֹצִיָּאוּ אֶת הַרְבֵּה, רַק אוֹתָן הַכְּפָרִיִּים הַנִּשְׂאָרִים, יִשׁוּבוּ וַיַּעֲבְדוּ אֲדָמַת הַשָּׂרִים, כֹּאשֶׁר עֲבָדוּ מִדּוֹר דּוֹרִים, שְׁמַעוּ הַכְּפָרִיִּים הַפְּשָׁרָה וַנִּחְרְדוּ, כִּי-הֵם בְּאֲדוֹנֵיהֶם מִרְדּוֹ, וּבִשְׂבִילֵם הַשָּׂרִים נָעוּ וְנָדוּ, וְאֵם יַחֲזֹרוּ הַשָּׂרִים שְׂמָה, וְהַכְּפָרִיִּים יְהִיו עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה, יִגְמֻ הַפְּרִיצִים בָּהֶם נִקְמָה, וְעֵדִיין הָאָרֶץ לֹא שִׁקְמָה (3), הַשָּׂרִים לֹא יִשְׁבוּ לְאוֹקְרִיָּנָא כַּשְׂשׂוּמָה, מִסְּנֵי יֵרֵאת חֲרָב הַמְּרוּטָה.

נִתְמַנָּה וַיִּשְׁנִי וְעֲצָקִי גְבוּר בַּגְּבוּרִים, לְשָׂר צִבָּא עַל מַחֲנֵה הַנַּחֲרִים, כִּי הַשָּׂר פֶּאֲמוֹצְקִי (74) הָיָה כְּאִסּוּרִים, לֹא רָצָה לִקְבֹּל הַשְּׂרָרָה, עַד שִׁיְהִיו תַּחְתָּיו בְּתִדְרִיָּה, כְּשִׁלְשִׁים אֲלָף בַּעֲלֵי גְבוּרָה, וְאֵז יֵלֶךְ בְּרֹאשׁ הַמַּלְחָמָה, לְאוֹרֶץ אוֹקְרִיָּנָא בִּיד רַסָּה, וּלְתַקּוֹעַ אֶת אֵהְלוֹ שְׂמָה, שְׁלֹא יִמְרְדוּ עוֹד יֵ... וְשִׁכְנָעוּ תַּחַת מַמְשַׁלַּת אֲדוּנִים, כֹּאשֶׁר הָיוּ בִּימֵם קִדְמוֹנִים, וַיִּרַע הַדָּבָר בַּעֲנֵי הַצִּירִים, וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּבְקְשׁוּ מֵאֵת הַקְּדָרִים, שִׁיּוֹצִיאוּ אֶת פֶּאֲמוֹצְקִי הַשָּׂר מִכִּית הָאִסּוּרִים.

(1) כְּנִדְסָם : וַיָּבֹאוּ, וְהִקְדִּי לְפִי הַעֲנִין.

(2) כְּנִדְסָם : אֶל הַשְּׁעָרָה, וְהִזְקֵן לְפִי הַעֲנִין וְהַפּוֹס כִּי. — (3) כְּנִדְסָם : נִשְׁקָמָה.

למען שיהיה לשר המלחמה. כאשר היה מימים ימימה והדוכס ווישניוועצקי לא יחייב האדמה, וישיבו הדבר מכם לא יפלא, ויוציאו אותו מבית הכלא, ויתמרו השרים הפלא ופלא, לא מפני שאוהבים אותו, החזירוהו קדרים לביתו, רק משנאת הדוכס וגבורתו, להשפיל את הדוכס ווישניוועצקי, ולהרים את השר פאמוצקי, כן יסד שר הצבא חמילעצקי, כאשר שב מן המאסה, גדולתו ממנו לא נחסה, והדוכס השררה לידו מסר, והיה פאמוצקי לשר הצבא, להלחם עם בעלי דבבא, כי גני מאסקווא מרדו, ובקשר של שלום בגדו, ורקים רבים להם נועדו, ויתאספו עם רב בעריהם, וישמע אדום בארצותם לגוייהם, וחרדה גדולה נפלה עליהם, וחמילעצקי הי... כתב ספרים, אל המלך והשרים, אל תפחדו מפני המורים, כי אני וכל הי... (כ) בחרבותינו ובקשתותינו אנו מוכנים, כאשר היינו מימים קדמונים, ואתם תשבו לבטח בארצכם, כי אנחנו נלחם לכם, במורדים אשר משעו בכם, והמלך יר"ה ראה בחכמתו, והביט סוף דבר בקדמותו, והשלים עם מדינת מאסקווא בתמנו ⁽¹⁾.

ואז בשנת ר"י אחרי העצרת, נתאספה ונתיעצה ⁽²⁾ פלישה הנשואת, מן המהומה והמארה והמגערת, אמרו נשובה אל ארצנו, בעיד רוח חיים באפנו, ונשם את נפשותינו בכסינו, אם יתינו ונחיה שמה, ולא נמות פה ברעב ובצמא, וישיבו להם כל איש ענוג ורך, נשובה עד אם הדרך, כי עלתה [עלה] בלבכם מרץ, לשוב לביתם פחדו וראו, כל אחד ספר אשר קרהו, איש אל רעהו ויתמהו, כל הנמלט משר ושבר, אחורי הווייסיל מתו בדבר, וישישו כי מצאו קבר, בכל פולין וכרכים וכפרים, אשר ישבו האורחים במסתרם, מתו בדבר בלי מספרים, נשים הרבה חשוכות והגונות, נשארו אחרי בעליהן אלמנות, והרבה מהן היו עגונות, 75) שלא ידעו מיתת בעליהן, וחשבו שהן ביד שוביהן, ותענגנה כל ימי חייהן, גם היו נשים אחרות, שראו כמיתת בעליהן והצרות, ובעבור אחי בעליהן היו אסורות, וגם היו הרבה אנשים, שראו נשיתיהם ביד הנוגשים 76), וחשבו שנהרגו כזבוכים ויתושים, ויקחו להם נשים אחרות, ואז תבואנה נשיהם לצרות, וצעקו ובכו לדור ⁽³⁾ דורות, ואז נתאספו ראשי המדינות, כדי להסיר המכשלות והעגונות, והתקינו כמה וכמה תקנות 77), וקבעו צום בעשרים לסיון 78), יום הריגת געמורב על ידי הי... לגזרת תתקל"א 79) הוא מקבץ, ולהרבות בו סליחות ותחנונים 80), ולהרבות צדקה ולפדות בפדיונים, לפרנסת דלים עניים ואביונים. ובזכות תשובה תפלה וצדקה, לא ישמעו בישראל צעקה, ויצילם השם מצרה וצוקה, והיה יי למלך עלינו, וישלח גואלנו במהרה בימינו, ויפדה אותנו מכל צרותינו, וירחם על ציון משכן כבודו, ויבנה המקדש במעשה ידו, ותשרה בתוכנו ⁽⁴⁾ שכינת הודו, אמן וכן יהי רצון.

⁽¹⁾ נדפס: בחמתו. — ⁽²⁾ נדפס: בלשון רבים. — ⁽³⁾ נדפס: לדרתי.

⁽⁴⁾ נדפס: וישרה בת (?) ומקנהי לפי הענין והרעיון.

ספר

צוֹק הָעֵתִים

הלא זהו מזכרת הצרות צוק העתים אשר עברו* עלינו שנה על שנה שנת
ת"ח ות"ט לפ"ק על שני זנבות - האודים העשנים, בהרבות שנונים, לולי ה'
הותיר לנו שריד כמעט כלנו אבדנו הלילה, בכן למען לא תשכח לדור אחרון קם
אחד מיוחד בעדרו ויעורר קינתו על אלפים הלל, אשר לא היתה נפשם לשלל,
והמחבר הלא הוא האלוף התורני המרומם כהר"ד יהושיע בן הגאון החסיד
ר"ם ואב"ד מהר"ר דוד מק"ק לבוב הבירה נר"ו.

(*) נדפס: ערב.

שנת המקום אשר אתה עומד עליו

קדש הוא

בוויניציאה

במצות הקומיסאריה וינדאמינה

Per Sionami Jmberti

הקדמה.

בהיות שהתורה הזהירה אותנו בשרפת נדב ואביהו, וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' וגם נתכנו פרשת נדב ואביהו לאומרה ביום הכפורים, כי הזכות מיתתם היא במקום קרבן כנודע, ומשמע דוקא נדב ואביהו משום שהמה נצטרפו באש ונדרונו בשרפה ונתקדש שם שמים על ידם, וכל אותן שנבחנו ונצטרפו על קדושת השם, שכרן הרבה מאד, והמזכירים מיתת הקדושים גם כן שכרן הרבה ובפרט בני רחמנים אשר נכמרו רחמים ועיניהם תולנה דמעה מעלה עליהם כאלו הקריבו קרבן ואולי הדמעות יהיו במקום הנסכים.

והנה בשנת ת"ח ותר"ט, כמה רבבות פשטו צוארם לזוה, וכמה רבבות נשרפו וכמה רבבות נהנקו ונטבעו, וכלן לדבר אחד נתכנו להקדיש את יוצר ברוך הוא, וחל עלינו הזכות נשמתם תמיד בכל עת. ולכן נערתי את הצני ושמותי קסת הסופר במתני ורשמתי את כל התלאות והנזרות אשר השתרנו ועלו על צוארי מדינת אוקריינה ופאדאליה וליטא ובליה רוס') וארץ וואלין ושאר ארצות, והברתי חבור מגלה⁽²⁾ הזאת כרי שלא ישכחו, מפניו ומפי זרענו עד העולם. וכל אשר ננעה יראת אלהים בלבו אל ידע לבבו ואל יהום על פרוטות ויקנה⁽³⁾ מגלה זאת הלא מצער היא ותהי נפשי ויקרא בה תמיד, ובפרט בין המצרים⁽⁴⁾ וביום עשרים לסיון, ואולי יכמרו רחמיו באבדן הצדיקים הקדושים והטהורים ויתעורר בכל לבו ויבכה ויצטער באבדן אחינו ותהיה הקריאה במקום קרבן, והדמעות דמעות עשוקים במקום נסכים, ובזכות זה יזכו לגאולת המשיח, ויראו בבנין ירושלים ובית המקדש על הר ציון יפריח, ויעלו [ויעלה] הודם כזית ויהנו ריה אמן סלה. כה דברי המהבר (!?) הודם רגלכם יהושיע⁽⁵⁾ בן הגאון מהור"ר דוד מלכוב הבירה נר"ו.

* * *

ויהי בעמדי מרעיד ומשתומם על המורא הגדולה⁽⁶⁾. גולה אחר גולה, צרות צרורות כזית מרורות, מתחת ידי הרשעים כים נגרש בעלי באורות, הברו

(1) היא רוססיה הלזנה. עיין למטה הערה 32.

(2) בדפוס: מבלה.

(3) בדפוס: ויקנא.

(4) הלא הם הימים בין י"ז תמוז וע' באב כידוע.

(5) ק נדפס שם המחבר (!?) על שער הספר וכן בהקדמה ולא שניחו מעט כי

הוא בעצמו כהן שמו יהושיע בלשון התנאים אשר בלשון הספר: ישמעון הציטו, ואספו, שמעון, יגיס, עייס וכי' עיי"ש.

(6) ק נדפס, ולא שניח מפני הכות. —

יחדיו להכרית שם מישראל, לעקור ביצתם ויעוררו חניתם, זה שנתים שנה אחר שנה, שנת ת"ח בסופה, סימן לדבר עת צרה היא ליעקב, סופי תיבות גימטריא⁽¹⁾ ת"ח לפ"ק, ושנת ת"ט שאחריה. ובאשר כלי הדפוס כעת תחת ידי, הייתי מצטער על שאין איש שם על לב לרשום בכתב אמת דברים כאלה, הדברים קשים כנידים, ולהדפיסם למען יעמדו ימים רבים ולמען יסרו בה הנשאים, יתר הפלטה מעט מועד ותהי נפשם.

והנה איש לבוש מדע והכמה, בידו קסת הסופר, לשונו עש סופר מהיר, האלוף התורני מהור"ר יהושע מעיר און בלשון למודים, מספר מעשי ירדיו, משני זנבות האורים, לזע ירוצו ומועדים, והנה בידו מגלה עפה, עיפה נפשו להורגים, עשויה בהרוזים⁽²⁾ נארגים, ובאמת הוא היה קרוב אל החלל, בתוך ההפכה וגבולה⁽³⁾. בעיר לאלקים גדולה, ק"ק זאמושטש יצ"ו קראתי (!?) שם המגלה צוק העתים עת ספור על חורבן המד. ובכן אמרתי להדפיסה ולזכות בה את הרבים, אולי יחנן ה' צבאות, ויצילנו מגזרות רעות, עד בא לציון נואל במהרה בימינו, יראו עינינו וישמה לבנו, אתה ה' אלהינו, שמהנו כימות עניתנו

כעתירת⁽⁴⁾ המחוקק, לעזרת ה' שוקק.

⁽¹⁾ מלה רומית Geometria וענינה כמו גומטריקון (בוכשטאבענ-בערעכנונג נאך דעם צאהלען ווערטה) כמו בשנת (דף י' ע"ג) נא גנימטריא נ' וחד (51) ודומיהם.

⁽²⁾ גנדס: בתרובים.

⁽³⁾ גנדס: כתוב ההפכה וגבולה, ואין להס טעם, ולפי דעת יא"פ ז'ל: נמוך . . . וגבולה, וכן תקנתי.

⁽⁴⁾ גנדס: בעתיר.

צוק העתים.

ישמעו האלופים ויקירי שבטי ישראל עדותי מלמדי לכו בנים והביטו בצרות אהי ואהיותי, אשר קרו ברוס'יאה מגורות.

הביטו וראו את אותותי, ואהרי (?) (ושפכו) שיתי ודברי שפתי, מפני [לפני] אלהי ואלהי אבותי.

ואספו בני יעקב כלכם, ושמעו את דברי עבדכם, והטו נא אזנכם, למען ידעו בניכם ובנותיכם.

שמעו ויספרו [וספרו] לדור הבא אחרים, וידעו גם בניכם, הקורות אשר מצאו⁽¹⁾ אתכם וקרעו לבבכם אל בנדיכם.

יהירים אכזרים בני אכזרים, כאשר היו מדור דורים, בפה רק המה

מבררים⁽²⁾ נראים כאוהבים אהבת נעורים, ודברי פיהם נראים ישרים, ובלבותם לשפוך דמם במסתרים, ולהפוך ערים כמהפכת זרים, ולנחול נחלת בלי מצרים.

עניים ראו מעשה עם עמורה, י... וקדר בעלי זמורה, במות המלך

וולאדיסלאב מהרה, לפני מלך קזמירוס⁽³⁾ בשנת תא"ו חי"ת ליצירה, נתחבר

י... וקדר בתבורה, בעלי מלחמה קולעים אל השערה, אנשי מדות בעלי גבורה.

בקשת והצים וכלי מלחמה, נתאספו ביד רמה, הם וכפריים עובדי ארמה,

וגם קדר בן האמה, וחמילעצקי שר המלחמה, להרוג את כל נשמה.

נבחרו אלופי אדום ונהרדו, בשמעם כי כלם מדרו, ובאדוניהם שרי אדום

נגדו או פאמאצקי ושריו איש מאחיו לא נפרדו, רגליהם⁽³⁾ וקרסוליהם לא

נמעדו, וכלי מלחמתם חזרו וצמדו, מהנה מול מהנה עמדו.

הלא למשמע און דאבה נפשנו.

גם בני איש יחד עשיר ואביון כספנו השלכנו אחרי גוינו.

אוננים ומקוננים נחרבו בנבולנו.

יריב תאניה ואניה עד אשר עלתה למרום צעקתנו.

נפשנו שהה לעפר ודבקה לארץ בטננו, אוי מה היה לנו.

מתי מספר בצבאיו נמצא, כנגדם מלא קמצא, אמר לשריו הבו עצה, פן

נהיה בקמינו לשמצה, אם נצא לקראתם ההוצה, וגבר י... רב הנוצה⁽⁴⁾, נפול עליהם

פתאם במרוצה, והשיבו משכנו אהריך נרוצה.

השונאים שלחו מרגלים בתהבולותם, ויאמר מי יתיצב לעומתם, ובפרט

אדום מעט בצבאותם, כואו אתי פתאם למחנותם, וילכו אתם בקשתותם

וחרבותם, ויאמרו אולי נוכל להכותם, ולא ידעו להבין חכמתם, כי זאת היה

ערמתם.

ילכו ויבואו למחנת יונים, בכלי מלחמתם הם מזוינים, וגם המה היו

מוכנים בחצי גבורים, ובחרבות שנונים, וגם קדרים ברב אונים, י... לאחור וקדר

מלפנים, וירך לבב פאמאצקי והסגנים, מפני זנבות האודים העשנים.

(1) נגדסם אצא. — (2) נגדסם הרברים. — (3) נגדסם רגליהם. —

(4) נגדסם הנוצה. —

ראו מהנה אדום והשרים, המון י... ומחנה קדרים, רצו להמלט דרך יערים, ושם נפלו מהם חמרים, ויצעקו בקולות שונים ומרים, אספו אבותינו לבית האסורים, אל תשפכו דמנו כפרים, תמות נפשנו מות ישרים.

רפו ידי פחות וסגנים, ומסרו עצמן ליד הודונים, ומשלו עבדים על אדוניהם [אדונים]. ביסורים קשים ומשונים, וכך היו בתיהם דנים, י... יקה מטללים וקנינים, ומרגליות ואבני יקר ומטמונים, וקדר שבויים בלי מנינים.

דרשו והקרו ושמעו אלה הדברים, מהוץ שכלה התרב ובהדרים, נתאספו שלש עשרה אנשים חשוכים, זקנים ונערים, טף ונשים בתולות ובהורים, חתנים וכלות בלי מספרים, רבנים חזנים וסופרי ספרים, לנעמירב וטולצין ערי הנבורים, מיד באו י... המרורים, קאקים וכפריים ויתחברו¹ לגדודים, בעצה אחת ובדברים אחדים, להרוג את כל היהודים, שינסו למבצר יראים ופהודים, וישלחו י... אל הידירים, בערמה כאשר הם מלומדים, לכו לבתיכם ונגמול עמכם חסדים.

יהיה כאשר באו לבתיהם, מיד באו השונאים אחריהם, ויקחו מהם כל מהמדיהם, ואת כל מהמר אוצרותיהם, אשר מצאו בכל חדריהם, ותחת קרקע כל מטמוניהם, וימלאו את כל כליהם, ויצאו ויבאו אחרים תהתיהם.

דרך ונתיב ומקום לא נתנו לזעקתם, ולא שמעו לדברי תהנתם, וישאלו אותם באפם ובהמתם, איה איפה פתוחי הותם, ויענום בענויים גדולים באכזריותם, ויפשטו מהם את עורותם, ויסרום ביסורים עד מותם, תבוא לפני ה' רעתם.

זקנים וסופרים עם תלמידיהם וכו' וכו'

מלה במלה כמו שכתוב בס' צוק העתים הנ"ל
לר' מאיר שעברשין ז"ל. עיין בהקדמה ותבין.

⁽¹⁾ ננדסם ותחברו.

הערות והארות

לספר

צִיָּק הָעֵתִים

מאת ח'י"ג.

I) וולאדיסלאב. המלך הפולאני Wladislaw IV עלה על כסא מלכותו אחרי מות אביו Sigismund III אשר מלך על ארצו ארבעים וארבע שנים; האב נפטר ביום 20 לחדש אפריל שנת 1632 והבן (נבחר ברכ דעות ביום 6 לחדש פֶּעברואר שנת 1633. ויהי בשנת ת"ח. כאשר קם והתעורר ראש הקאזאקים חמיל נגד הפולאנים והיהודים, אז החליט המלך הזה, שהתארח בימים ההם בעיר ווילנא, לצאת נגד איש ריכו בכבודו ובעצמו, אך המות קדמהו, וילך לעולמו בשנה ההיא ביום 20 לחדש מאי, ועל כסא מלכותו עלה אחיו השני קאזימיר הרביעי. "והיה המלך וולאדיסלאב מלך חסיד וכשר ואוהב ישראל ואך שלום היה בימיו" (יון מצולה).

2) קאזימירוס. עיין למטה הערה 44.

3) חמילעצקי. הוא הוא ראש הקאזאקים המתקוממים, הנודע בקורות עם רוססיה הקמנה בשמו הארוך: Hetman Zynowii Bogdan Chmielnicky (חמיל או חמול), אשר עליו חברו ספרים רחבי ידים הסופרים הנודעים: Kostomarow, Bucinsky וחבריהם; הקורא בחו"ל ימצא דברים הראים להשמע במאסף הידוע: Auf der Höhe (II, 92); והקורא העברי יבקש עליו בספר היקר: "דברי ימי רוססיא" (פרק מ"ד) מאת ד"ר ה"ש מאנדעלקערן — וימצא נכבדות, ועיין בהערה 2 לקונטרסי ח"ב, דף 20.

4) פאטאצקי. Nicolaus Potocky. ההעטמאן הנעלה הזה והשני לו Martin Kalinowsky היו מגדולי רואי פני המלך, אך בקנאתם איש ברעהו, אין שלום ואין אחוה ביניהם, ובוזה. הורידו את גאון עם הפולאנים ויובילוהו עד שערי מות. ויהי כאשר יצאו שניהם יחדו להלחם נגד חמיל, אשר קרא לעזרתו את החאן איסלאם גיראיי, מלך הקדרים, לא העמיקו עצה ולא המתיקו סוד עד התחבולות וההכנות הנחוצות למלחמת תנופה, אך איש איש אחרי דוח רצונו וחפצו הלכו, לכן גדול עונם מנשוא כי הפילו את גדודיהם הרבים בידי אויביהם, קוו לנצחון — והנה אסון! על יד העיר קאָרסון הָכו אנשי חילם מכה נצחת, דמם נשפך כמים, למספר חלליהם אין קץ, ושני שרי צבא אלה נפלו בשבי וכספחותי העם הגשו רגליהם לנחשתים והובלו קרימה אל בירת החאן הנזכר —

והיו למשל ולשנינה. השבויים הנכבדים ענו בשבי ימים רבים, אך כאשר המלך קאזימיר גדל את השר ווישניוועצקי ויחשוב בלבו להעלותו על גרם המדרגה של שר צבא על כל מחנה הפולאנים, אז קם והתעורר חמיל, מקנאתו בו, ויתן להחאן דמים יקרים פדיון נפשם, ומלך הקדרים הוציאם מעבדות לחרות ומשעבדו לנאולה, והושיבם המלך קאזימיר על כנם כבראשונה; ועיין בהערה 3 למחברתי ב' דף 22.

(5) נעמרוב וטולטשיין. Nemirow. Tultschin. שתי ערים ידועות בפלך וואליניה. והנה השערוריות והפרעות והמהומות שנתהוו בשנות ת"ח ות"ח במקומות האלה ימצא המבקש בהספרים: יון מצולה, מנלה עפה, פתח תשובה, צוק העתים, מיט היון וצער בת רבים, וגם בפרקים רבים מקונטרסי: "לקורות הנזרות", ואין פה להאריך; אך בזה הגני להעיר כי בעיר נעמרוב עוד נשארו עד היום הוזה לפליטה דפים אחדים מפנקס הקהלה הישן שעלה (לדאבון לבנו) במקור הלחב ויהיו למאכלת אש, ביום השרפה הגדולה שהיתה שם בשנת תקמ"ו (1786), והדפים האלה כוללים: (6) קינה לרבנו הקדוש מוה"ר יחיאל מיכל ב"ר אליעזר ז"ל הנהרג על קדושת השם בשנת ת"ח, הבאה אלינו מרבנו יום טוב ליפמאן מקראקא בשנת אוי ואבוי בזכרו הוה על הוה (ת"ג) וחתום שמו בראשי החרוזים; (7) סליחה זא"ת אח"ת היא וכל ב"י במחוזא רוסיא אוקריינה וליטה ופאדאלי וואלינא יאמרו אותה בכני על גזרת נעמרוב וטולטשיין, חברה בא"ב הרב שמואל הלוי; (8) נוסח המצבה אשר הציבו אחב"י בנעמרוב על המקום שנהרגו חתן וכלה על קדושת השם בעת נזרות ת"ח. הדברים היקרים האלה אשר המציא לי במוכו המשיכיל ר' מנחם נחום לימינסקי (מערך לפנים של מכה"ע, שבת אויבם וההלך בעיר יאסס), ימצא הקורא במחברתי החמשית אם ירצה השם; ועיין במאמרו של רמ"ל הנדפס במאסף הזשארגני, "דיא ירישע פאלקסביבליאמהק פאן שלום עליכם" (קיעו תרמ"ט), דף 119.

(6) קאזקים. כנני Kozak, אשר הוראתו בלשון התתרים: "אדם חפשי באוז הכר", היו נקראים לראשונה אנשי חיל חלוצים בכלי נשק, אנשים גבורי-כח ועזי-נפש אשר שרתו בצבא בערים הסמוכות לגבול דרום רוססיה, ואח"כ הסתעפו לאנודות אנשי חיל אשר נפשם שאפה לחיי דרוו וחפשה ולא סרו למשמעת כל נשיא ומושל, ולסוף מספרם הלך הלך ורב ויתפשטו על כל ערבות ירכתי רוססיה הקטנה היא אוקריינא ואין למושב למו בשני עברי הנהר Dniepr ועמדו כמו נד נגר שכניהם הפראים, הלא הם התתרים והתורקים, אשר התנפלו חדשים לבקרים על ארץ מגורותיהם להשחיתה ולהשאותה, לכן עוד בשנים קדמוניות הוקירו מושלי הפולאנים וערכם היה גדול בעיניהם עד למאד. בראש הקאזקים נצב שר הצבא — Hetman — אשר אותות הכבוד שלו היו: דגל הצבאות, מטת הזהב, שרביט וחותם, וראש המתקוממים באגדאן חמיעלניצקי התנוסס לשם ולתהלה כאחד מהם.

(7) ריכה אחת. המעשה בריכה זאת יסופר ג"כ בס' יון מצולה (עיי"ש) ועוד יסופר שם לאמר: "מעשה בריכה אחרת יפת תאר ממשפחה מיוחסת ועשירים שנשבה לקאזאק אחד ונשא לאשה וקודם שבא עליה אמרה לו בערמה

שהיא יכולה לעשות בסגולה שלא יזיק לה שום כלי זין, ואמרה לו אם לא תאמין לי תנסה בזה: ירה בי קני השרפה ולא יזיק לי, והקאזאק בעלה היה סוכר שאמת היא מדברת ויורה בה קני השרפה לפי תמו ונפכה ומתה על קדוש השם שלא ימאנה, ה"ד, ובמחברת החמשיית תבואנה עוד הנדות כאלה.

8 ר' יחיאל מיכל. הוא הוא הרב הגדול דקיץ נעמרוב שנהרג על קדוש השם בשנת ת"ח ואשר פרשת גדולתו ותורתו עוד נסתרת מעינינו, ואך ביגיעה רבה עלתה בידי איזה לקושים וחכונות הנוגעים לתולדות ימי חייו בכלל ספרו "שברי לוחות" בפרט, ובמחברתי החמשיית תבוא הקינה אשר זכרתי לעיל כחצרה 5.

9 מישווערשנינסקי. הוא השר השליט על עיר מולמשיין, אחד מאפרתי הפולאנים, Tschetwertinsky שמו. שהיה לראשונה אחד הצירים הנכבדים אשר בסקודת המלך בא אל חמיל לכרות עמו ברית שלום ואח"כ כרע נפל שדוד לפני הקאזאקים וימת כאחד הנבילים, כי קודם לדבר ענו גבורתו ושתי בנותיו לפניו ולסוף אחד מעבדיו, טוחן ברחים, גררוהו מעל כסא כבודו ויכרות ראשו במגרה על ספתן הבית באכזריות גדולה, כמו שמספר בארוכה בס' יון המצולה. 10 באר. Bar אחת הערים הקטנות בסלך פאדאליר. ראוי להעיר כי אבי אביו זקנו של המשורר הנפלא ר' נפתלי הירץ וויזל היה אחד הפליטים מעיר הזאת בימי הגזרות של ת"ח, כי כן מצאתי בהקדמת הספר, חכמת שלמה עם רוח חן (תק"ס), וז"ל: "אמר נפתלי הירץ בן כבוד א"א ע"ה כהר"ר יששכר בער וויזל וז"ל בן השר כהר"ר משה וויזל בן הישיש הצדיק כהר"ר יוסף מעיר באר במחוז פאדאליע אחד מוצל מאש הצרה בשנת ה"א ת"ח לפ"ק בן כהר"ר אברהם ה"ד בן כהר"ר יוסף וז"ל. וזה דבר יקר לתולדות המשורר הנ"ל.

11 גוליריים. Galearius מלה רומית ופתרונה: משרת ונער, נושא כלי זין, מנן וכובע בעת המלחמה, איש פחות וכזוי, ד"מ משל לגוליר שקלל בנו של מלך (מדרש על אסתר), אפילו גולירין שבהם לא היה יכול להסתכל בהן (מדרש על קהלת). עיין לאוויס ווארמערבונק אות ג'.

12 פאלנה. Polannoe עיר קטנה בסלך וואליניה, אשר בעל, פתח תשובה" יבך עליה תמרורים בפסוקי נביאינו, וז"ל: "גדרו מפני חרבות מפני חרב נפוש (ישעיה י"ג י"א), פרי בטן לא ירחמו אם על בנים רמשה (שם כ"א ט"ו) לבוא במעוז ק"ק פאלאנאה הקדושה, מחסם אחינו בני יעקב תכסם בושה (עובדיה י'), ועיין שם הפרוש על הפסוקים האלה.

13 הומליה. Homel עיר בסלך מאהילאוו. יש להבדיל בין הדבקים; שתי ערים תקראנה בשם "הומיה" אך צא ונקוט הכלל הגדול הזה בידך: ככל הכתבים והספרים והזכרונות המדברים על גזרות ת"ח ות"ט בימי חמיל, אם תזכר ותפקד בהם העיר "הומיה" היא היא העיר Homel, Homelia, המתחם היום אל סלך מאהילאוו, ובכל הספרים והזכרונות המספרים לנו דבר על אדות הגזרות בשנת תקכ"ח בימי גאנמא, אם תמצא בהם שם העיר "הומיה" הלא עיר Uman בסלך קיעוו, זו לחוד וזו לחוד; ובכן כאמת הננו מוצאים בס' יון מצולה, וז"ל: "וזהו זה ביום הששי ... ד' ימים לחדש תמוז ... באותו יום הששי נגזרנו שתי

סעמים כי אז הרגו כמו מ"ו נפשות ... בקריה הוּמִיָּה במדינת רוסיא שהיא רחוקה ממוֹלַטְשִׁין כמו ע' פרסאות וכו'; ולפי שנבנה יצאה מלפני השלים הגדול על קורות ישראל הח' גרָאָמֶץ (חלק XI, 117) באמרו: אין דער שטאדט Homel (?) אין דער איינציגען סעסטען שטאדט אין דעם געביעטע סאָן Mohilew (?) וואורדען .. דורך Gonto's ארגליסט סיעלע מויענר יודען נעבען 10,000 פאלען ערשלאגען (20 Juni 1768). ונס בקונטרסי הראשון (דף 6 הערה 7) צריך לתקן השגיאה הזאת (עיי"ש), כפי שהעירני באמת הפבקר במאסף הרוסי (VIII, 27) «Woschod» וכאשר הודיעני במכתבו המשביל ר' מרדכי בן הלל הכהן, ודע עוד כי עיר אומאן יקרא בספרים ישנים ג"כ בשם הוּמִיָּין, והעיר האמלעל היתה מכונה בפי עם הארץ בשם: Homii, והיהודים בזמננו קוראים לה; «האָמֶיע או האָמֶליע. ור"ל. —

14) אוקריינא ופאקוטניה. Ukraine Pakutien. לפנים בארץ פולאניה נקראו גבולים אחדים בשם: «אוקראינא» ר"ל קצה הגבול, ובהם הכי נכבדה והמפורסמת «אוקריינא הקיובית», אשר לסוף התרחבה כגבולותיה ושמה הוסב, רוססיה הקטנה או Malorossia (קליינרוסלאנד); מקומה היה משני עברי הנהר Dniepr, ודכי יושביה היו אנשי מלחמה מהירים וקלים המכונים בשם «קאזקים» (עיין לעיל הערה 6). ובשם «פאקוטניה» היה נקרא בימים ההם החלק הדרומי מערבי של מדינת גאליציה, אשר יושביה היו לרב עמי הסלאווים (רוססנאקען) והבירה שלו — עיר Colomea.

15) סטרידוב. Starodub עיר ידועה ועתיקה בפלך צערניגאוו, וכבר מפורסם המאמר השגור בפי זקני הדור: כי מפיוב תצא תורה ודבר יי מסטרידוב והמעיר לנו כי בשתי הערים האלה התישבו בירחי קדם יהודים רבים תופשי תורה והוגים בלמודים, ועיין גר"י לגראטין, כ. X, ז. 70.

16) היא העיר Tschernigow על נהר דעסנא ברוססיה הקטנה, אחת הערים הישנות שהיתה לפנים עיר הבירה בנסיכה קטנה אשר נקראה על שמה, ובשנת 1667 לכדו אותה הרוססים מיד הפולאנים ויאחזו בה.

17) ברהין. Bragin od. Brachin. עיר קטנה הנזכרת ג"כ בס' יון מצולה (נזרת ליטה): «בקק' הומיה נהרגו כמה אלפים אין מספר על קדוש השם, ומשם נסעו לק"ק סטארידוב והרגו ביהודים הרג רב וגם בקק' צרניאוב ובקק' ברהין»; ובמ"ט היין: «ומשם הלך לק"ק ברהין ושם ק' בעלי בתים ונהרגו כמעט כלם, ובס' צער בת רבים (עיין הכרת ב' דף 17).

18) הורדנא. היא העיר Grodno על חוף נהר ניעמאן הימין, אשר משנת 1683 היה בתוכה יום הועד (רייכסטאג) לאצילי פולאניה ואפסותיהם בכל עת אשר בחרו להם מלך וככל עת אשר שמו כתר המלוכה על ראש מלכם אשר בחרו להם. ועיין בפרסות בס' «עיר גבורים» להרשיא פריעדענשטיין.

19) ווילנא. Wilna. הן ידוע הדבר כי בשנות המבוסה והמהומה שנות ת"ח ות"ט, נצולו בני ליטה בכלל ויושבי עיר ווילנא (על נהר וילנא) בפרט, מחרב המשחית ומאכדון והרג, אך עד מחרה עבר הכוס גם עליהם, כי אחרי אשר נעתר המלך אלכסיי בן מיכאל לקבל את הקאזאקים בחיק מלכותו והם נשבעו

אמונת אמן למלכי רוססיה בשנת 1654 (ת"ד), אז חרה אף המלך הפולאני קאזימיר וישלח אל אלקסיי כי בחרב יצא לקראתו, וקודם לדבר מהרו ויפשומו גדודי רוססיה והקאזאקים על כל מדינת ליטה ויכבשו את הערים פאלאצק, וייטענסק, מינסק וגם ווילנא ויחריבו, וביום ד' כ"ג לתמוז שנת תמ"ו נמלטו על נפשם ויצאו מן העיר כמעט כל הקהל כאחד ואלה אשר הספיקו לצאת נפלו שדוד בידי הקאזאקים אשר הכו את יושבי העיר מכת חרב הרג ואבדו, כעשרים וחמשה אלף הרגו ביום אחד, את העיר שלחו באש ויושביה הורגו ונשרפו וכו'. קריה נאמנה להרשיף, צד 14.

(20) פינסק, Pinsk אחת הגלילות מפלך Minsk על נהר פינא, הנזכרת גם בס' "מיט היין": ומשם הלך לעיר הגדולה הקהלה הקרושה פנצק ושם חי מאות בעלי בתים עשירים עד מאד ונהרגו כמעט כלם. ועיין הערה 21.

(21) ראדזיוויל, השיר Rodzivil היה אחד מאסרתי עם הפולאנים אשר יצא להנקם ביושבי עיר פינסק הבוגדים, כי בשמעו שאנשי פינסק מרדו והכניסו הפוחזים בחור העיר הלך הוא וכמה אלפים מבני פולין עמו וצרו על העיר וציתוה מארבע כנסותיה, והפוחזים רצו לברוח על המים בספינות ומבעו כלם במים וקצתם נשרפו ונהרגו ונקם מהם נקמת בני ישראל (מס' י"ן המצולה).

(22) בריסק, העיר Brisk od. Brest על שפך נהר מיכאוויץ לתוך נהר Bug היתה הקהלה הראשונה לכל קהלות ליטה, שנתנה לה מאת הנסיך Witold בשנת קס"ח (1388) הורמנא לכונן עדה ולבנות בית הכנסת וחצר מות, וכבר בשנת רנ"ו נמצאו פה קהלה ובית הכנסת לתפלה, וכאשר בשנה ההיא נורש' היהודים מהעיר בנוש ליטה שהיה בימי אלכסנדר היאנעללאני, יתן ביהכנס' ההוא לנחלה לתושבי העיר הנוצרים לבית מקלט חולים, אך לא ארכו הימים והיהודים שבו לאחוזתם בשנת רס"ב ברשיון המלך אשר נהפך לכו עליו. עיין בס' "עיר תהלה" (מבוא העיר והבית), דף 12.

(23) וולאדוה, היא העיר הקטנה Wlodow הנזכרת ב"מיט היין": ומשם הלך לקהלה קרושה וולאדוה ושם ק' בעלי בתים והיה יותר מחמשת אלפים ממקומות אחרים שברחו לשם והיתה גזרה רעה גדולה ונהרגו כמעט כלם, וגם בס' י"ן מצולה עי"ש.

(24) ניעפר, Dniepr הנהר היותר גדול מכל הנהרות הנופלים אל ים השחור, מוצאו בפלך סמאלענסק ומשם ילך ויחלוק ויפג' מהלכו דרך פלכים רבים ושונים ולסוף יפול לתוך ים השחור; מלפנים במדינת רוססיה הקטנה ישבו והתגודדו משני עברי הנהר הזה עמי הקאזאקים, שישבו בערים וכפרים, אך מכלעדם השתרעו עוד המונים המונים מהם במורד הנהר על קבוצת איים קטנים מעבר השני לחלקת הצורים (Porogi) אשר על כן נקראו ניכ בשם "זאפאראזשי" (Zaparuschzi) וגם הם היו נחשבים כסרים למלכות פולאניה אך באמת היו אנשי חפש ודרור ולא שמע לקול ארוניהם, כידוע לקוראי הדורות. — ועיין הערה 6.

(25) בארישפולי, Borispol עיר קטנה בפלך פאלטאווא, נוסדה בשנת 1665.

- 26) פרייסלוֹב. Prejaslaw על נהר טרובעטש בסלך פאלטאווא. בהעיר
הזאת היה מקום העיר ביום שבאו מלאכי עם הרוססים בשם המלך אלעקסיי
לקבל מידי חמיל את רסן הממשלה של מדינת אוקריינא ולהכניסה תחת כנפי
החסית של ממלכת רוססיה בשנת 1653 למינס).
- 27) בארישפקה. Berezowka בשם זה נקראות שתי ערים הנמצאות
בפלכי וואליניה ופאלטאווא.
- 28) פרייטין. Pyriatin אחת מערי הגלילות בסלך פאלטאווא.
- 29) לובען. Lubni אחת מערי הגלילות בסלך הנ"ל.
- 30) פאקוטיי. עיין לעיל הערה 15.
- 31) פאדלעשה. Podliessie מלה רוססית וענינה חבל הארץ אשר
אצל היערות המשתרע על חוף נהר פריפעט.
- 32) אוסטרא. Ostrog ע"ד העיר העתיקה הזאת, שהיא אחת מערי
הגלילות בסלך וואליניה, דברתי בארוכה בקונטרסי הב' הערה 10. עיי"ש.
- 33) קאנסטין. Konstantin העיר הזאת נזכרת בכל הספרים המדברים
על גזרות ת"ח ות"ט, וז"ל בעל מ"ש היון: "ומשם בא (חמיל) לעיר גדולה הק"ק
לקושטאנמין ישן ושם כמו ד' מאות בעלי בתים עשירים גדולים עד מאד והיה
בעיר גזרה גדולה ורעה ונהרגו כמו ששה אלפים נפשות, ומשם בא לקושטאנמין
חדש ושם כמו מאה ב"ב ונהרגו כמעט כלם.
- 34) ווישנוועצקי. השר הפולאני הזה, Jeremja Wischnewecky שמו,
אשר נלחם מלחמת תנופה נגד חמיל והמון גדודיו, היה מלדה ובטן איש רוססי,
גזע מהנסיכים הגדולים, אשר היו אדוקים בדת יונית, אך במלך המלך
וולאדיסלאו, כאשר אדני האמונה רוספו ואסרתי העם החלו לפנות ערפם אל
דתם ולהמירה בדת קאתולית אז עזב את דתו גם הנסיך הגדול הזה, ולא חסה
אזן קשבת לקול הכהן הגדול, הרוססי ישעיה שמו, אשר גלה קלונו ברבים —
ויהי לרועץ. השר ירמיהו רחש לבו דבר טוב ליהודים ויעמוד לימינם בכל ימי
המלחמות והגזרות הרעות שעברו עליהם; אך לצערם בהיות הנסיך בעיר הקטנה
פאואלאץ, חלה לפתע פתאם את חליו, וימת מות ישרים. ועיין בארוכה בס'
"יון מצוה" (גזרת ק"ק קאנסטין).
- 35) דאמניק. ראש הצבא (פֶּלדמאַרשאַל) Wladislaw Dominik,
היה עוין תמיד את הדוכס הנ"ל (הערה 34) יען כי בני העם נמו נהו אחריו
וירוממוהו וינשאוהו עד מאד, עד כי לראשונה לא בא לעזרתו בימי המצר
וישטח על הנצחון אשר נצחו עליו המורדים, אך לאחרונה נאלץ להתחבר אליו
יבוא גם הוא עם כל חילו, רכב ופרשים, לערך שלשה אלפים חלוצי צבא
וינצח על חמיל ועם היונים נצחון גדול, כמו שמספר בס' "יון מצולה" עיי"ש.
- 36) לבוב. Lemberg עיין במחברתי השניה הערה 12 (דף 24).
- 37) זאמושט. Samosc od. Samostie. עיי"ש הערה 15, דף 25
(ובפנים דף 18—17).
- 38) זלקווא. Solkow ע"ד העיר הזאת וגזרותיה תמצא בארוכה בס'
"יון מצולה".

(39) משרניוב או צרניהוב. עיין לעיל הערה 17.
 (40) גלאווצקי. האציל Golowacky היה אחד משרי פולניה שמרדו במלכותם ונשבעו לחמיל, הוא היה מן הראשונים אשר העיר את יושבי מדינת רוססיה הלכנה לצאת משעבוד לחרות ויהי לשד המתקוממים סביב העיר סמארדוב אשר היתה אז בידי הקאזקים, אח"כ היה לאחר מאנשי סודו ועושי רצונו של חמיל בימי המלחמות והמהומות ולפי פקודתו יצא להתפטר עם יושבי הערים לכוב וזאלקוה עד פדיון נפשם וכו', וסיף סוף מרד השר הזה באדוניו ובאיש מיטיבו ויכנר בגדלו וינס מן מחנה המתקוממים ובא אל מחנה הפולאנים, למקום שברח משם. —

(41) קאמניץ. Kamnitz-Podolsk אחת מערי הגלילות בפלך וואליניה בקרבת נהר דניעסט, אשר לפנים היתה עיר בצורה מאד כי בנויה היא על סלעים רמים וקופים אשר סביב להם עמקים עמקים.

(42) ליוצק, Luck אחת מהערים העתיקות בפלך וואליניה. מקום מושב של הקראים בימים שעברו וגם בימינו אלה, ובימי גזרות ת"ח ות"ט שנתו מצו גם הם קבעת כוס התרעלה שעבר על כל בני ישראל, כאשר יספרו לנו חכמי הקראים בעצמם, כמו: א) ר' מרדכי ב"ר ניסן בעל "רד מרדכי" וז"ל: "ובשנת ת"ח יצאו גדודי יונים ובשנת ת"ד יצאו אחריהם חיל מוסקוויטער והחריבו ארץ ליטה ופולין ונחרבו כל הקהלות הקראים והרבנים ונתבטלו המדרשים והלמודים החמודים מבינינו ונשרפו ספרינו ולא שבה הקהלה למקום מעלתה גם עד היום ... ותלמידים המלומדים פוזרו אחד הנה ואחד הנה ובלי מקום תורה נשכחה מלמודם ולא השאירו אחריהם ברכה, ובזמנים האלה כבדה ההמצאה והמחיה וידל ישראל ואולת יד אחינו בכל קהלה וקהלה בכל מקום שהם בפולין ובליתא וכו' (דף ו' ז') ; ב) ר' יוסף ב"ר ישועה ששר שיר בחרוזים: במעשה הנורא שעשו עצארי (אולי מזארי) הנודע כאחד מראשי המתקוממים) ונפבא ... הגבורים שהרגו את קהל הקראים שנעיר דרונע (Deroznia); ג) ר' אהרן החזון הלוצקי בספר הזכרונות: "ועתה ארשום זכרונות נפשות עדתנו הנקברים בקברות עיר דרונע שהיו דרים שם מקודם ובעו"ה הורגו ושאריהם נפוצו ע"י חמיל ולזכר קברות בענדה, באלטא, אקוראן ברוד, ולזכר קברות העלין בולשוויץ וכו' ולזכר קברות צריקוב. לוצקא, כוטיץ, דרונע, ולזכר קברות פיוב, סמרדוב וכו' (נאיבויער, אויס דער סט"ב ביכלאמהעק, ז' 30—129; גראטין, גדי ב' 10 ז' 68,72; הכרמל, שנה ג', דף 99 במאמרו של הח' א. הרבני; וד' ר' מרדכי סולמנסקי בס' "זכר צדיקים" (כ"י בס"ט פט"ב): גם בשנת ת"ט לאלף הששי שהיא אלף תרמ"ט לנצרים עלו עם מרשרין עם עם קוזאקין על מדינת פולין וליטה, ובכלל הצרו על גלילות ליטה במשך שמונה שנים ושפכו שם חרון אפם והחייבו כל ערי פרוי והכפרים גם ערי המבצר באו במצוק ובמצור מפניהם עד שנמסו הבקעו ונלכדו. ותחרבנה על ידם, ואם כי קאזימיר מלך פולין נלחם כנגדם והרג כארבעים אלף מהם, על כל פנים לא הציל את ארצו מכל וכל מידם עד שהשלימו עמם ועלו מן הארץ ... ונס אז נהרגו רבים מהקראים על ידי הפרטרים והקוזאקין וכו' (ובליין שנה י"ד, דף 319, במאסף נדחים להח' א. הרבני).

43) לאדמיר. Lodmar od. Wladimir. אחת מהערים העתיקות בפלך וואלינייה, אשר בימים ההם היתה עיר מלאה רבנים וחכמים; משנת שצ"ד עד ת"ד (1634—44) היה שם הרב בעל תו"מ לאב"ד וסבל הרבה גרופים ורדיפות ככתוב בארוכה במגלת איכה" שלו ושם יספר כי ארבעת הקהלות הראשיות בואלין היו בעת הזאת: לאדמיר, אוסמרא, קרעמניץ ולויצק, גם יביא שם כי בנו ר' אנדרהם היה תופש ישיבה בק"ק מקלויא שגם הוא בגליל לאדמיר, וחתנו ר' יעקב יוסף היה תופש ישיבה בק"ק טוריסק בגליל לאדמיר (מדברי הר"א הרכבי כמאסף נדחים הנ"ל, דף 498). עיי"ש.

44) קרלוס וקזמיר. Karl, Kazimir ויהי אחרי מות (בשנת ת"ח) המלך וולאדיסלאב הרביעי התפורה החבילה, הדעות נחלקו, ולסוף הסכימו לשום כתר המלכות על ראש האחד מבני המלך סיניזמונד; קארל וקאזמיר שם; אחרי כל אחד ואחד מהם נמו נהו רבים מאפירתי העם; המלך הצרפתי והמלכה השוועדית החרו החזיקו בבחירת קארל, חמיל ואנשי סידו לא נחו ולא שקמו גם ויעמדו לימין קאזמיר, בהבטיחם את העם כי אחרי בחירת המלך הזה ישיבו חרנם לתעור וישונו הביתה לארץ מגורותיהם; הבוחרים פחדו פחד, חרדת חמיל נפלה עליהם, וביום 17 לחדש נאוועמבר (1649) נבחר כלב הדעות יאן קאזמיר למלך הפולאנים, וראש המתקוממים מלא באמת את הבטחתו וצא וילך לו — ותשקוט הארץ משך כל ימי החרף; "והמלך קאזמיר היה מלך כשר וירא אלהים ואוהב ישראל ולקח לו לאשה את אשת אחיו וולאדיסלאב המלך שמת" (יון מצולת).

45) ווארשי. Warschau. ציונים לנפשות גדולי ישראל, שרי התורה, אנשי השם, רבנים גאונים וסוחרים נכבדים שמצאו להם קבר בעיר הגדולה הזאת משנת תקע"ד (1794) עד ימינו אלה, ימצא המבקש כס' נחלת עולמים מאת ר' שמואל יעונין (ו' 1882).

46) נראל. Narol. עיר ידועה בפלך וואלינייה, אשר עליה ועל אדות הגאון מוה"ר [...] דברתי בארוכה במחברתי השלישית "לקורות הגזרות" (מגלת סתרים). עיי"ש.

47) מאמשוב. Tomaschow. עיר קטנה בפלך לובלין במדינת פולין.

48) שעברשין, טורבין. Scheberschin, Turbin. שתי ערים קטנות

בפלך הנ"ל. ועיין הערה 15 במחברתי השנית, דף 24.

49) לובלין. Lublin. עיר הגזרות אשר עברו על העיר הזאת, שהיתה לפנים קרית המלך ועיר המלוכה, ימצא המבקש בסוף הספר הקטון "חסד שמואלי, פודים על ס' בראשית מאת ר' שמואל ב"ר דוד הי"ד ממשפחת אויערבאך מקיץ לובלין (אמיד תק"ג), ובמקום אחר אביאן.

50) ביחוווא. Bichow. עיר עתיקה בפלך מאהילוב הנודעת כבר במאה הי"ד, בשנת 1610 היתה לעיר בצורה, הקאזקים התאמצו לכבשה ולא יכלו לה, ובשנת 1663 עלו עליה הרוססים ויבקיעהו.

51—52) קראסניק. Krosnik. אוליינאב. Uljanow. ערים קטנות בפלך לובלין במדינת פולאניה; ועיר הראשונה ישנה ג"כ בפלך פודאליה וכמאה המ"ו היתה בצורה מאד.

53) פרעמסלא. Przemysl. העיר הידועה על נהר סאן במדינת גאליציה.
 54) קראנייק. לפי דעתי הוא הוא האציל הסולאני Kornia, אשר
 המסד במקדח המלך על גדותי הרכבים (דראגונים) לשמור את דרך המעבר על
 חנהר השומק בתוך העיר זבאראוו, אך לפי דברי קורא הדורות קאסמאטאראוו
 (חי' דף 146) חכו במקום הנ"ל השר ורוכביו ויד הקאזקים היתה על העליונה.
 עיי"ש.

55) סאן. San. אחד הפלגים מהנהר הגדול הנודע בשם ווייכסל
 (Weichsel) או וויסלא (Wisla). —

56) קראסניבראד. Krasnabrod
 57) טורניגראד. Tornagrod
 58) בילגורייה. Bielgorija
 ערים קטנות במדינת פולין.

59) צ'בי. מהבא יש ללמוד וללמד עד היכן מגיע הזיוף של ר' יהושע
 מלכוב אשר לא די לו כי נגב את הספר, צוק העתים" של המחבר האמתי ר' מאיר
 שעברשין ז"ל, עוד מצא נחושה היה והכלם לא ידע לכנות את ניסו של ר'
 מאיר, צבי שמו, בשם ניסו ולא הרגיש בעצמו כי בזה גלה את קלונו ויפול כתא
 אל המכמר (עיי' הקדמה)

60) חלום. Chelm. עיר ידועה בסלך לובלין (במדינת פולין).

61) רובישב. Robischow
 62) קרימניצה. Krinnic
 ערים קטנות (שם).

63) דובנא. Dubno. העיר Duben נזכרת כבר במאה ה"ב, במאה המיו
 היתה עיר בצורה ובשנת 1795 נספחה לארץ רוססיה.

64) קאמרנא. Komorno. עיר קטנה במדינת גאליציה.

65) ביעלו ואוחן. אולי הן הנה הערים הידועות (בסלך בעסמארביה) :
 Bielzi, Chotin והעיר, אוחן" איה מקומה? — (עיר נחמו הכובש פלך לובלין
 ועי' האצילי ז' 501, ה"ש).

66) נחש אחד בבהלה. עיר הנחש הזה יסופר ג"כ בס' "יון מצולה"
 (עיי"ש), והסופר הנעלה קאסמאטאראוו (ח"ב) יספר באוזניו כדברים האלה : בין
 הקאזקים היו מעוננים וקוסמים אשר חזו מראש כי ההצלחה פנתה להם ערף
 במקום הזה ולשוא יהי עמלם לכבוש את העיר זאמושמש ויעשו להם אות כזאת:
 הם שלחו אש אל פני העיר בתמונת בוק או כדור, הכדור הגיע עד חצי רקיע
 השמים, לראשונה התנועע חנה והנה ויתפשט כעין כידון ואח"כ התפזר ויפץ
 כאנמון, ולסוף התפוצץ ויתראה כמראה נחש ; הראש והזנב התלכדו והראש החל
 לנשוך את הזנב ; ויהי כראות הקאזקים את התמונות והציורים האלה צעקו כלם
 פה אחד : Hody, teper panowy molodzy ni nascha dolia, ר"ל נרפה
 נא, אדונים אנשי חיל, הלא עתה אין מנת כוסנו (לא נרא חלק בעמלנו) נרפה!
 ויפנו ויעזבו עיר וילכו למנו. עכ"ל.

67) קאזימירוס. עיין לעיל הערה 44.

68) ווייסיל. עיין הערה 55.

(69) פִּירְלֵא, Firlei. אחד מראשי הצבא אשר המלך קאזימיר, הסקיד בידם את המון חילו וגדודיו להלחם מלחמת תנוסה עם חמיל ואנשי סודו; האפּרתי הזה היה אז כבר איש זקן בא בימים, בורח מן הכבוד, יקר רוח ומואס בגדולה, אך רבים התנגדו לו באשר הוא היה אדוק באמונת המתקנים, הגבור הישיש הזה התנפל על אויביו כארי מסבכו ויד בהם מכה רבה אך לסוף (בכיה אב ת"ט לפ"ק) כאשר לפתע פתאם הופיע החאן (מלך הקדרים) עם המון חילו ויתנפל על הפולאנים, אז כרע נפל שדוד גם הישר הזה וימת במערכה מות גבורים.

(70) זבאראש, Zbaraz. עיר ידועה במדינת גאליציה.

(71) אמרכול. ענינו: מעמפעל הערר, פראפעקט, אבערסמער, וכן מצינו במדרש (ויקרא): ומה הוא קורא אמרכל? שהיה מר (אומר) לכל; או (מדרש במדבר): מה אמרכל? אמר כל; ראש בית אבות קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגובר (עיין לאוויס, וואַרטערבוך).

(72) זבאראוו, Zborow. אחת הערים בגאליציה, על יד העיר הזאת התלקחה מלחמה עזה וגוראה בין חמיל והקאזקים ותתרים מצד אחד ובין הפולאנים עם המלך קאזימיר בראשם מצד השני, כאריות שכולים שמעו ויטרפו איש את רעהו, אך לסוף הקיפו הראשונים את האחרונים ויביאום במעקה ובמצר, המלך המצא פתאם בסכנה גדולה, יד חמיל היתה על העליונה ותמצא לקחת את יאן קאזימיר בשביה, אך המנצח נחם על מעשהו ויקרא בקול רם: הרף! ויכרות עם המלך המנוצח ברית שלום ורעות (בחדש אויגוסט 1649).

(73) אוסלינסקי, Ossolinski. הוא הוא המזכיר (קאנצלער) וראש שרי המלוכה, איש רך לב ומסונק אוהב את הכבוד ורודף אחרי הגדולה, קל הדעות וחסר אמן בתחבולותיו ובכל זמן ועת היה מוכן ומוזמן לבטל רצונו מפני רצון אחרים⁽¹⁾; ויהי אחרי מפלת חיל הפולאנים על יד העיר זבאראוו (עיין הערה הקודמת) אז מלא המלך קאזימיר את ידי השר האפּרתי הזה, להתפטר עם החאן עיר, הפדיון, ימים אחדים התוכחו על אדורת הפשרה — ונתפשרה כמו שמסיפר גיכ בס' יון המצולה, עיי"ש.

(74) פאמוצקי, עיין לעיל הערה 4.

(75) היו עגונות, מעשה עגונה אחת שהיה בשנת ת"ח ימצא הקורא בעבר לדרך זה עיי"ש.

(76) ביד גוגשיהם, ספורים ומקרים רבים ע"ד הנשים שנפלו ביד הפוזחים או שהלכו שבי לקרים או שהוכאו לערים ורחוקות ונפדו שם בכסף מלא ימצא החוקר הטבין בכמה וכמה שאלות ותשובות שנתהו בימים ההם ושתחברו מגדולי הדור, כמו: "עבודת הגרשוני" מאת ה"ר גרשון אישכנזי אבד"ק מיץ (פסד"מ, בשנת למשפמ) "צמח צדק" מאת ה"ר מנחם מענדיל אבד"ק ניקלשפורג (ר"א בשנת בצדק תשפוט) ורומיהן.

(1) לפי המשפט שמרן עליו הסופר הרוסכי קאסעמלמלרליוו, ואולי הפריז על המדה. —

77) כמה וכמה תקנות. ע"ד התקנות שהתקינו החכמים בימים ההם, כמו: "שיכתוב כל אב לבנו קמיע" ושכל איש ואיש יעשה "סדר יחסין" לזרעו ולזרע זרעו יעיין הקורא בס' "צער בת רבים" (מחברתי השניה דף 12 ובהערה 5, דף 22).

78) צום עישרים לסיון. תענית כ' סיון לזכר הגזרות של ת"ח ות"מ קבע לראשונה הגאון כמוהר"ר שבתי כהן זצ"ל (ש"ד), כמו שמספר לנו בעצם לשונו במגלת עיפה (הקדמה לסליחותיו): "על כן קבעתי לעצמי ולדורותי לבנים ולבני בנים יום צום ותענית ואבל ומספר וקנים ביום כ' לחדש סיון שבו נתנה התורה היקרה מפנינים ועתה קרעוה פרעוה המונים המונים, יען כי יום זה הוא תחלה לגזרות ומכאובות וחלאים רעים ונאמנים, וגם כי בו הוכפלו הצרות וקלקולים מקלקולים שונים, כי גם גזרת התקל"א היתה ביום ההוא וכאותן הזמנים, וגם כי יום זה לא יארע בשבת קדש בשום פנים, ע"פ הקביעות והלוחות בידנו מתוקנים, וחברתי סליחות והקינות בבני ותחנונים, לאומרים ביום זה בכל שנה ושנה עירן ועידנין" וכו' וועד הכולל מרבנים ופרנסים הקהלות שחיה בעיר לובלין בשנת ת"י אחרי חג העצרת הסכים עם הגאון הזה וקבע בכיה לדורות, כמו שמבואר בארוכה בראש ההקדמה אל הסליחות של ת"ח ות"מ שחבר הגאון בעל תו"מ ז"ל (עיין מחברתי הראשונה, דף 25).

79) גזרת תתקל"א. הגזרה הנוראה הזאת, שהיתה בשנת 1171, [5171] נודעת בספרי קורות עמנו בשם: גזרת בלוויש (היא עיר Blois). עיין בס' "דברי הימים" ו"עמק הבכא" לר' יוסף הכהן ז"ל ובהוספה העברית להעתקה הגרמנית של הספר ע"ה מהחכם וויענער (דף מ'). וז"ל: "ברביעי בשבת כ' בסיון ד"א תתקל"א וקבלוהו כל קהלות צרפת ואיה"ם ורינום להספד ותענית מרצון נפשם ובמטות הגאון רבני יעקב בן הר"ר מאיר אשר כתב אליהם ספרים והודיעם כי ראוי הוא לקבוע צום לכל בני עמנו, וגדול יהיה הצום הזה מצום גדליהו כי יום כפורים הוא, זה לשון רבנו אשר כתב וכן נכון, וקבלו היהודים ופיוט חמאנו צורנו מיוסר על זה לכתוב בו כל המקרה הרע ולמעלה הוא כתוב בסליחות על גזרת בלוויש וצדקת כל שמסרו עצמן על יחוד השם תעמוד לישראל סלה (1) עכ"ל.

(1) וז"ל המסור הנעלה ר' מאיר הלוי לעצמם ז"ל בהערתו על דברי הגזרה הזאת המונח בס' עמק הבכא (דף 40): "על המאורע הזה נוסדה סליחה, תחלה אמוני שלומי ישראל והוא זמנה סולין במוסף יוה"כ, ואומרים אוהה ג"כ בתענית כ' סיון וכו', ויש להמוה אך בסליחות סולין כחוב: סימני הסליחות שחברה לה יחדיו על שבר בה עמנו שהיחה בשנת ת"ח וה"פ במדינתנו — והלא ביום ההוא נקבע לתענית מאז בשנת התקל"א, ואולי בשנת ת"ט כשנאלו לקבוע יום זכרון לזרה השנה היא והקדומה בחרו להקל על הזכור, וקבעו הזכרון ביום שכבר היו מהענים בו, ואחר זמן נשכחו הצרות הרשבות וחשבו שערך התענית היא על גזרה ת"ח וה"ט; אלא בעדיין יש להמוה אך לא קבעו שום סליחה הדבה (!?) למזכרת הצרות האחרונות. עכ"ל. לוא תאורנה ביום עיני מאיר לראות בעצמן כמה וכמה סליחות הדשות שחברו על הגזרות האלה גאוני הדור ההוא (עיין מחברתי

80) סליחות ותחנונים. כבר בקונטרסי „לקורות הגזרות“ (א' ב' ג') הופעתי נהרה על כמה וכמה סליחות וקניות ותחנונים שחברו חכמי עמנו על גזרות ת"ח ות"ט, ואם אלהים חיים יזרני לחיים אוציא לאור קונטרס מיוחד, אשר יכיל בקרבו קבוץ כל הקניות והסליחות ותפלות אל מלא רחמים שגאו כבר בדפוס והנמצאות עודנן בכתובים — לזכר הגזרות הנ"ל, ואלהי ישראל יבטל כל חבזות הקשות מעלינו, בעצבנו ינחמנו, ועל מי מנוחות ינהלנו ¹, אמן! —

א' ב' ג' ונ' והערה 80 אשר לפניך) הלא אז יבז ויחס על דבריו ולא תמה תמיה כלל! — וע"ד גזרות וטרופי בלוייש עיין עוד בסי „קצן על ידי“ (שנה שליטת) שיגל לאור ע"י חננת מקיני נרדמים בשנת ה'תרמ"ו.

1) אומרים בשם הגאון מווילנא ז"ל בגזרת ת"ח כבר רמזה במגלת אסתר נהמ"ח ממלה חור ובהמ"ו במלה ותכתוב שטיהן כחובות באזהיות גדולות, לרמז שלא נחבטלה אז גזרה המן לגמרי, כיא נדחקה לשנת ה"ח (הערה הסופר הנודע הח' השלם אמ"ד מווילנא).